

POPISI I OBRAČUNI DIKE
U VRIJEME HABSBURGOVACA 1533-1570. –
PRILOG GOSPODARSKOJ POVIJESTI SLAVONIJE

Ivan Kampuš

Za 75. godišnjicu života
prof. M. Gross ovu raspravu
posvećuje autor.

1.

Smrću Ludovika Jagelovića i nakon odlaska Turaka iz Hrvatske, staleži su na Saboru u Stolnom Biogradu 11. XI. 1526. izabrali za kralja Ivana Zapolju, a manji broj plemića Ferdinanda Habsburškog 16. XII. u Požunu. Na Novu godinu 1527. hrvatski staleži u Cetinu izabrali su za kralja Ferdinanda, no najveći dio slavonskog plemstva pod vodstvom Krste Frankapana i zagrebačkoga biskupa Šimuna Erdödiya Ivana Zapolju na Saboru 6. I. 1527. u biskupskom gradu Dubravi nedaleko od Čazme.¹ U građanskom ratu Ferdinandova je vojska osvojila Budim i Stolni Biograd, a kralj Ivan poražen je kod Tokaja. Opsjedajući varaždinski grad Ivanov ban Krsto je poginuo, a Ivan je nakon novih poraza pobjegao u Poljsku. Zbog tih neuspjeha slavonsko plemstvo na Saboru u Križevcima 6. X. 1527. priznalo je Ferdinanda za kralja. On je 3. XI. okrunjen u Stolnom Biogradu.

U rujnu 1529. turski sultan Sulejman II. osvojivši Budim predao ga je kralju Ivanu, krenuo na Beč, ali se bez uspjeha vratio u Tursku. U građanskom ratu u Slavoniji zagrebački biskup Šimun od Ivana je imenovan banom, a početkom 1530. Slavonski sabor na sastanku u Križevcima priznao je Zapolju za vladara.

Nakon što su Turci u siječnju 1537. osvojili Požegu Ferdinand je imenovao Ivana Katzianera vrhovnim vojskovođom. Cilj vojne bio je osvajanje Osijeka i oslobađanje istočne Slavonije. Zbog oskudice u hrani Katzianerova vojska se rasipala, a uoči katastrofalnog poraza u sukobu s Turcima kod Gorjana pobjegao je i Katzianer. Pod dojmom tog neuspjeha Ferdinand se želio nagoditi s Ivanom. Naime, Zapolja se nije mogao oženiti kćerkom poljskoga vladara prije nego što ga Ferdinand prizna kraljem. U veljači 1538. mirom u Velikom Varadinu Ferdinand je priznao Zapolji kraljevski naslov i dio Ugarske koji je bio u njegovoj vlasti, a Ivan se odrekao titule dalmatinsko-hrvatsko-sla-

¹ F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda (Pregled povijesti), Zagreb 1962, 269-271.

vonskoga kralja. Nakon Ivanove smrti i njegov dio Ugarske trebao je pripasti Ferdinandu. Tim je mirom i nagodbom završio građanski rat u Hrvatskoj.

Kada je 19. VII. 1540. kralj Ivan umro, svoja kraljevska prava ostavio je malodobnom sinu Ivanu Sigismundu.² Hrvat Juraj Utišenić, velikovradinski biskup i skrbnik maloljetnog kralja sabrao je plemstvo na Rakoškom polju i za kralja proglasio Ivana Sigismunda. Pokušavši silom ostvariti velikovradinski mir Ferdinand je 1541. izazvao novu tursku vojnu. Stigavši u Budim Sulejman II. proglasio je svu zemlju između Blatnog jezera i Tise, Budima i Save te današnju istočnu Slavoniju sa Srijemom turskim pašalukom. Zatisje i Erdelj predao je na upravu Ivanu Sigismundu, a zapadna Ugarska s Požunom, ostaci srednjovjekovne Slavonije i Hrvatska ostali su Ferdinandu.³ Godine 1570. Ivan Sigismund odrekao se kraljevske titule zadržavši Erdelj i nekoliko ugarskih županija.

Još 14. VIII. 1526. Turci su osvojili slabo utvrđeni Osijek. Na povratku iz Kisega Turci su se 1532. pod zapovjedništvom Sulejmana II. vraćali Podravinom preko Koprivnice i Virovitice, a dio vojske s velikim vezirom Posavinom preko Križevaca i Čazme. Pritom su pustošili, plijenili i odvodili roblje.⁴ Turci su 1536. osvojili Gorjan, Podgorač, Staru Gradišku, Korođ, a 1537. i Požegu.⁵

U Zagrebačkoj županiji turska sila ugrožavala je opstanak Hrvatske. G. 1533. čitav kotar preko Kupe J. Pyzacza bio je izvrnut čestim turskim pustošenjima i oslobođen je poreza.⁶ Za isti kotar ubilježeno je 1543. da ga je od plaćanja dike⁷ oslobodio još Vladislav Jagelović, a u Obračunima poreza iz 1553. i 1555. ubilježeno je također da su oslobođeni od ranijih vladara.⁸ U svim ostalim sačuvanim popisima dike u Zagrebačkoj županiji kotar na jugu Kupe nije bio iskazan.⁹

² Šišić, Pregled povijesti 271-275. Već 1530. Ferdinand javlja kninskom biskupu da će vrhovni vođa njegovih četa protiv Turaka biti general Ivan Katzianer. U kolovozu 1534. zagrebački biskup Šimun i Petar Erdödy prelaze na Ferdinandovu stranu. F. Šišić (Acta comitalia Regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae /AC I/, Zagreb 1912, 227, 228, 326, 327). U ožujku 1537. Ferdinand javlja Ivanu i Nikoli Zrinskom da je imenovao Katzianera vrhovnim vojskovođom četama skupljenim za obranu Slavonije (AC II, Zagreb 1915, 20). Zbog nestašice novca za obranu kraljevstva nakon katastrofe kod Gorjana Ferdinand je bio prisiljen pozajmiti neku svotu i od zagrebačkog Gradeca (E. Laszowsky, Monumenta Habsburgica II (MH II), Zagreb 1916, 411, 412). Die Geschichte Ungarns (Die Geschichte) Budapest 1971, 133 i na više mj.

³ T. Macan, Juraj Utišenić (Utišenić) EJ. 8, Zagreb 1981, 445. Više o njemu: O. Utišenić, Životopis kardinala brata Gjorgja Utišenića prozvanog Martinusius, Rad 53 i 54, Zagreb 1880; Posredstvom najbogatijeg magnata i posjednika Stjepana Báthoryja došlo je do novih pregovora koji se prekidaju Sulejmanovim upadom 1566. i opsadom Sigeta. U toku junačke obrane umro je sultan, a u posljednjem jurišu poginuo je Nikola Zrinski i njegovi vojnici (Die Geschichte, 141, 142); T. Macan, Ivan Zapolja, EJ 8, Zagreb 1971, 603.

⁴ Šišić, Pregled povijesti, 27; Nakon pada Požege F. Tahy piše Katzianeru o nevolji Slavonije i moli da se od vladara traži pomoć, jer će inače čitava zemlja pasti u ruke Turaka (AC II, 11).

⁵ F. Tahy traži pomoć od Ferdinanda (AC II, 12); I. Mažuran, Turska osvajanja u Slavoniji (1526-1552) (Turska osvajanja), Osječki zbornik VI, 96-111.

⁶ J. Adamček - I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću (AK, Popisi i obračuni), Zagreb 1976, 135.

⁷ AK, Popisi i obračuni 143. Već 1546. Turci su poslije popisa opljačkali u Zagrebačkoj županiji 27 dimova, na posjedu Letovanych 13 dimova, u Adamovcu 4, u Bykzadu 6 dimova (Popisi i obračuni, 148).

⁸ Od Vladislava i Ludovika Jagelovića (AK, Popisi i obračuni 162, 174). U vrijeme kada se dika razrezivala, preko Kupe je bilo 6800 dimova ili porta (I. Kampuš, Porezni sustav u Slavoniji s posebnim obzirom na diku u vrijeme Jagelovića 1420-1526, Porezni sustav u Slavoniji za Jagelovića) HZ XLIX, Zagreb 1996, 91.

⁹ AK, Popisi i obračuni XXXVIII, XXXIX.

Nakon poraza kršćanske vojske 1537. kod Gorjana blizu Đakova turska se bujica nije više mogla zadržati. Od 1543. Turci osvajaju brojna naselja. U slavonskoj Podravini zauzeli su Valpovo, Orahovicu, Voćin, Brezovicu, g. 1544. Kraljevu Veliku s Među-rječjem, sljedeće godine Moslavinu, 1552. Čazmu i Dubravu, pa je Križevačka županija bila u turskoj vlasti ili potpuno opustošena.¹⁰

Padom Čazme granica se 1552. primakla gradu na samo dvadesetak kilometara. Njezina je blizina u tadašnjim ratnim prilikama sprečavala većinu privrednih djelatnosti. Građani nisu mogli plaćati porez, a učestale su molbe da budu oslobođeni te dužnosti. Čitavo 16. stoljeće vladari im izlaze ususret te za pojedine godine ukidaju namete.¹¹ Konačno je Ferdinand 1547. s Turcima utanačio petogodišnje primirje uz plaćanje godišnjeg dara od 30 000 dukata.¹²

U 1553. Turci su u Križevcima potpuno opljačkali dva kotara,¹³ a 1555. i čitavu županiju pa popis nije obavljen niti je uplaćena dika.¹⁴

Od druge polovice XVI. st. Turci su svom silom napadali i osvajali dio Zagrebačke županije koji se prostirao južno od Kupe između Une i Korane i uz Unu od Jasenovca do Bihaća.¹⁵ U svom obračunu g. 1568. dikator Zagrebačke županije Ivan Pethrychewych piše da ima većinom najgroznija sela zbog Turaka, Vlaha i kuge koja je harala na strašan način. Budući da je u tako velikoj županiji popisivanje trajalo od 22. veljače do početka lipnja, dikator je kroz to vrijeme bio jako prestrašen od Turaka, Vlaha i od kuge, a podnosio je ogromne napore i troškove.¹⁶

U posljednjem Sulejmanovu pohodu Turci su u kolovozu 1566. opsjeli Siget koji je branio Nikola Zrinski, kasnije s razlogom nazvan "hrvatskim Leonidom" zadržav-

¹⁰ Vj. Klaić, Povjest Hrvata, svezak 6, snopić prvi (Klaić, Povijest 6/1), Zagreb s.a., 2, 3, 4. Mažuran, Turska osvajanja, 96-111, 116-117, 122-127. R. Lopašić, Prilozi za povijest Hrvatske XVI. i XVII. vijeka. Starine JAZU XVII, 160, 161, 167, 190, 201, isti, Prilozi, Starine XIX, 1887, 3. Osim Turaka u Slavoniji su pljačkali i oni vojnici koji su je trebali braniti. U srpnju 1539. g. Zagrebački kaptol tuži se Ferdinandu na velika nasilja španjolskih pomoćnih četa. Ti vojnici provalili su u njihove kuće, doveli i ondje smjestili 300 javnih žena, stvari iz kuća opljačkali, služitelje i familijare kanonika djelomično su odagnali, a djelomično su prisilili da služe tim ženama. A seljake koji su hranili kanonike neke su ubili, neke mučili i batinali, njihove posjede opljačkali, stoku ubijali, sve vrsti žita, vino, sijeno kojim su mogli opskrbiti sebe i kraljevsku vojsku kroz više mjeseci upotrijebili su na najnekorisniji način. Još istog mjeseca kralj Ferdinand obavijestio je kanonike da je odredio istragu protiv nasilnih španjolskih četa (MHII, 443-445).

¹¹ N. B u d a k, Križevci u srednjem vijeku, HZ XLV, Zagreb 1993, 177.

¹² U vrijeme turskih sukoba istaknuo se Nikola Zrinski koji je u ime naknade za zaostalu plaću vojnika i za svoje viteštvo primio 1546. od Ferdinanda čitavo Međimurje. Obitelj se preselila iz Zrina u Čakovec, a kada se Nikola odrekao banske časti, kralj mu je povjerio sigetsku kapetaniju, a zatim i položaj glavnog kapetana u Ugarskoj s desne strane Dunava. Šišić, Pregled povijesti, 276, 277; J. Š i d a k, Zrinski, EJ 8, Zagreb 1971., 632.

¹³ U obračunu 1553. polovice kraljevskog poreza za Slavoniju upisano je da su nekoć u Križevcima bila 4 kotara, dva su potpuno opustošena, a u preostalima se moglo malo dimova popisati. G. 1554. u popisu Križevačke županije ubilježena su 2 kotara s ukupno 367 dimova, i to kotar plemićkog suca M. Forgacha i kotar Ambrozija literata (AK, Popisi i obračuni 162, 160, 161).

¹⁴ Comitatus "Crisiensis iuxta regnicolarum constitutionem nihil contribuit quod quasi totaliter est per Turcas desolatus".

¹⁵ Vj. Klaić, Povjest 6/1, 4. O turskim pustošenjima vidi A. I v i ć, Prilozi za povijest Hrvatske i Slavonije u XVI. i XVII. vijeku, Starine JAZU 35, 1916, 338-340.

¹⁶ AK, Popisi i obračuni, 217.

ši do danas značenje hrvatskog nacionalnog simbola.¹⁷ Kad su Turci lagumom potkopali gradske zidine, Zrinski je nakon jednomjesečne opsade koja je tursku vojsku spriječila u pohodu na Beč, provalio iz razrušene tvrđave na čelu preostale posade i junački poginuo. Poslije odlaska Turaka Maksimilijan je započeo pregovore, a primirje je utanačeno u veljači 1568. u Drenopolju uz slične uvjete kao i godine 1547.¹⁸

2.

Već u studenome 1526. pristaše Ivana Zapolje ubiru supsidij a u njihovu Saboru održanom 1529. u Križevcima zabranjuje se bilo komu da plaća porez ljudima češkoga kralja, tj. Ferdinanda. U sukobima Zapoljevaca i Ferdinandovih pristaša pustoše se plemićki posjedi. U siječnju 1530. L. Pekry je javio Ferdinandu da su ljudi biskupa Šimuna oplijenili njegove pristaše koji nisu htjeli platiti daću vojvodi Ivanu. U svibnju je zagrebački biskup Šimun Erdödy oplijenio dobra I. Ernustha iz Čakovca "po turskom običaju". Biskup se u lipnju tuži Katzianeru da su sela i posjede zagrebačke crkve i njegova brata spalili Nijemci iz zagrebačkog Gradeca i L. Pekry, a u kolovozu mu Ivo Golec javlja da je Pekry u dva navrata primio taksu u iznosu od 1 fl. od dima.

U primirju koje je 8. X. utanačeno kod Dišnika između pristaša Zapolje i Ferdinanda određeno je da plemići sa svojih posjeda daju porez onom vladaru uz kojega pristaju. Tom je prilikom odlučeno da plemići mogu Pekryju dobrovoljno platiti porez od 50 den. uz uvjet da se nikoga ne može prisiliti na plaćanje a najmanje pljenidbom dobara. U lipnju 1531. ban Karlović obavijestio je Katzianera da su staleži na Saboru u Varaždinu obećali diku Batthyányju, Pekryju i njemu po 1 fl. od dima prema starom popisu na njihovo traženje. Ubrano je 600 fl. Još u rujnu 1533. Ferdinand piše Kegleviću da ima nekih koji od svojih posjeda neće platiti diku i nalaže mu da je mora ubirati na sve moguće načine. Među njima bio je i P. Rattkay koji se žalio vladaru da je optužen da neće platiti porez dikatoru i navodi kako su njegovi posjedi zbog raznih ratova suviše osiromašeni i opustošeni. Biskup Šimun protestirao je 28. VI. 1534. što je dikator pokušavao ubirati diku od njegovih podložnika, jer je time kršio navedenu odluku iz Dišnika.¹⁹

Na osnovi sačuvanih popisa u Slavoniji od 1533. do 1570. Sabor je odobravao kraljevski porez diku, taksu, kontribuciju ili riz koji se ubirao od porezne jedinice dima, porte, selišta, osim toga kmetsku tlaku, podavanja u žitaricama, te broj vojnika. Taj doprinos slavonskih županija činio je osnovicu za organizaciju otpora protiv Turaka u XVI. stoljeću. Od 1533. do 1570. u Zagrebačkoj županiji sačuvano je 7, u Križevačkoj 4, u Varaždinskoj 8 popisa dike.²⁰

¹⁷ Šišić, Pregled povijesti 272.

¹⁸ Šišić, Pregled povijesti na i. mj.; Die Geschichte 141, 142. J. Šidak, Zrinski, EJ., 8, Zagreb 1971, 632. M. Mešić, Život Nikole Zrinskoga Sigetskoga junaka, Zagreb 1866. Da Turci nisu poštivali primirje, obavještava Mihajlo Wrnczy kako je 1570. u Križevačkoj županiji s velikim teškoćama ubirao diku zbog različitih i čestih provala Turaka i Vlaha (AK, Popisi i obračuni, 241).

¹⁹ AK, Popisi i obračuni, str. XII. E. Laszowski, Monumenta Habsburgica I, Regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae (MH I), Zagreb 1914, 319, 377; AC I, 244, 263, 264, 285, 286; MH II, Zagreb 1916, 164, 169, 208.

²⁰ U Zagrebačkoj županiji (AK, Popisi i obračuni 134-135, 140-148, 153-157, 164-168, 188-192, 210-216, 226-232), u Križevačkoj županiji (AK, Popisi i obračuni 132-134, 136-138, 160-161, 232-234), u

Tablica I. Porezni popisi po županijama 1533.-1570.

Godine	ŽUPANIJE			Porezna jedinica	Razrez poreza u florenima	Primjedba
	Zagrebačka	Križevačka	Varaždinska			
1533.	+	+	+	-	1	porezna jedinica nije iskazana u popisu, ubilježeni popisi plemića i iznos poreza u florenima
1543.	+	+	+	fumus	0,50	porezna jedinica iskazana u popisu
1546.	+	-	-	fumus	1,50	porezna jedinica iskazana u popisu
1553.	+	-	+	fumus ili porta	1	porezna jedinica iskazana u popisu, ubirana dimnica u iznosu od 10 den.
1554.	+	+	+	fumus	1	porezna jedinica iskazana u popisu, obračuni dimnice za 1554. i 1555.
1566.	+	-	-	fumus	1	porezna jedinica iskazana u popisu
1567.	-	-	+	fumus	1	porezna jedinica iskazana u popisu
1568.	+	-	+	fumus	1	porezna jedinica iskazana u popisu
1570.	+	+	+	fumus ili porta	1,50	porezna jedinica iskazana u popisu

Za vladanja Habsburgovaca u XVI. st. dika nije bila redoviti porez. Nju odobrava Hrvatski sabor, i to ne svake godine.²¹ Porezna jedinica u Slavoniji najčešće se naziva dim (fumus).²² Od 60-ih godina XVI. st. u registima se ističe da je konumeracija izvršena po portama iako se u poreznim popisima iskazuju dimovi. Tako je dikator Ladislav Imprych u glavi poreznog popisa ubilježio da je obavljen popis porta u Zagrebačkoj županiji, sve porezne jedinice iskazao je u fumusima, a popis završio ukupnim iznosom u portama.²³ Porezna jedinica porta znači i sesiju. Na svom zasjeda-

Varaždinskoj županiji (AK, Popisi i obračuni 135-136, 138-140, 158-160, 169-171, 193-198, 200-204, 218-221, 234-237), tablica I.

²¹ AK, Popisi i obračuni 224, 225, 240, 242. Nisu sačuvani obračuni dike od 1560. do 1565. god. a iz dokumenata koji po godinama donose uplate kraljevskog poreza za Zagrebačku, Križevačku i Varaždinsku županiju dika se nije ubirala 1564. i 1569. g. (Državni arhiv u Budimpešti, Conscriptioes dicarum t. XXXI, fol. 83-92).

²² To je vidljivo i u uputi Ugarske komore upućenoj g. 1577. zagrebačkom dikatoru M. Wrnczyju (AC IV, Zagreb 1917, 285).

²³ AK, Popisi i obračuni, 226-232. Dikatori u obračunima g. 1567, 1569, 1570. pišu porta ili fumus (AK, Popisi i obračuni, 209, 222, 239, 241).

nju održanom 1. XII. 1554. u Zagrebu Slavonski je sabor razrezao porez po posjedima od pojedine porte ili sesije 1 fl. plativo u dva roka: 24. ožujka i 24. lipnja na blagdan Ivana Krstitelja. Prema saborskom zaključku od prosinca 1554. plemićki sudac bio je dužan ako nakon popisa poreznih jedinica u njegovu kotaru dođe do turskog pljačkanja, kuge ili paleža, da s dva plemića "comprobet oculatque fide doceat", a njegovu izvještaju dikator mora vjerovati i u popisu poravnavati takve posjede.²⁴

U svom pismu slavonskim staležima u svibnju 1537. Ferdinand ističe kako je prošlo više od četiri godine da za porez nije ništa plaćeno i traži 200 den. od svakog kmeta s time da se daća preda dikatoru Castelanffyju. Staleži su 1536. i 1537. prihvatili diku, ali je pojedinci nisu platili. Naime, 1536. na Saboru u Križevcima odlučeno je da župnici, rektori oltara, prebendari koji nemaju kmetove plaćaju kao i ostali plemići 1 fl. od selišta. Sabor slavonskog plemstva u Križevcima u travnju i lipnju 1537. votirao je 1 fl. od posjeda, ali je posebno oporezovao svećenike i župnike s 2 ili 3 kapelana s 4 fl., s jednim i nijednim s 2 fl., rektore oltara i prebendare s 1 fl., kapelane s 1/2 fl. Već u travnju 1537. Sabor je odlučio da onima koji ne plate diku od 1 fl. za vojnike, blagajnik Brađač mora poslati svoje ljude zajedno s plemićkim sucima na pljenidbu njihovih posjeda, a ondje gdje to ne bilo dovoljno treba L. Pekry pružiti pomoć. Za nemarne crkvene ljude bilo je predviđeno ubiranje s dvostrukom kaznom. Koncem prosinca 1537. Ferdinand je naložio komesarima N. Jurišiću i F. Batthyanyju da u njegovo ime uznastoje ubirati zaostalu diku samo za potrebe i obranu kraljevstva, a banovima je pisao da je poslao dikatore P. Bornemyzu i P. Posela da popišu i uberu diku koju su mu staleži dali. Novac od dike prima i isplaćuje P. Bornemyza kako je od vladara opširno obaviješten. No banovi moraju pripomoći kod popisivanja i ubiranja koliko god puta budu diktatori molili njihovu pomoć i tražili je u vladarevo ime.

U instrukciji kraljevskim komesarima N. Jurišiću i F. Bathyanyju za Slavonski sabor sazvan 6. siječnja 1538. u Križevcima, Ferdinand je tražio da mu staleži odobre supsidij od 2 fl. od svake kuće ili ognjišta (focus). Na navedenom zasjedanju Sabor je razrezao zatraženi iznos koji će se ubirati u dva roka od svih dobara, a izuzeti su bili seljaci koji nisu imali imetak vrijedan 6 fl., seoski suci i svi oni koji se hrane i uzdržavaju u plemićkim kućama i kurijama.^{24a}

U pismu Ferdinandu od 26. III. 1538. banovi P. Keglević i F. Nadasdy izvješćuju o prilikama u Slavoniji te ga mole da ispuni svoja obećanja, da se pobrine za plaćanje konjanika i pješaka i smatraju da se bez njegove pomoći ova dika ne može sabrati, jer mnogi ne dopuštaju popisivanje, a neki koji su dopustili popisivanje neće platiti. Ako bi ta dika bila popisana i ubrana, bilo bi to malo novca, što vladar može saznati od svojih dikatora, ne bi dostajalo za uzdržavanje dviju tisuća konjanika i tisuću pješaka. Naime, 4. XII. 1537. Ferdinand se dogovorio s banom Tomom Nadasdyjem da će za kraljevsku službu držati 200 konjanika uz naknadu svih troškova od 6.900 fl. Slično rješenje izdano je i banu Petru Kegleviću. No navedeno pismo Keglevića i Nadasdyja govori da novac ipak nisu dobili.

²⁴ AC I, 355; AC II, 418, 419.

^{24a} Još 10. XI. 1534. Ferdinand nalaže Franji i Ladislavu Zekelu da se ne opiru ubiranju poreza u Slavoniji (AC II, 37, 31, 32, 46, 127, 128). Ferdinand piše 28. XII. 1537. Blažu Spilleru da je dao nalog Bornemyzi i Poselu da mu predaju sav novac, a on neka preuzme dužnost kraljevskog ratnog blagajnika i da dvojici banova u Slavoniji Kegleviću i Nadasdyju isplati po 1000 fl., polovicu njihove plaće (AC II, 127, 128).

U veljači 1539. Ferdinand priznaje dug Kegleviću u iznosu 24 244 fl., nalaže dikatorima i ubiračima neka iz poreza buduće slavonske dike u Varaždinskoj županiji, prije svih isplata, doznače Kegleviću 1000 fl. Vladar mu je isplatio 3224 fl., a obvezao se pismeno banu i njegovim nasljednicima isplatiti dužnu svotu od 20000 fl.

Na Saboru slavanskog plemstva u Dubravi 8. V. 1539. odlučeno je da se u dva roka dade daća od 1 fl. magistru Mihajlu de Rawen, protonotaru Slavonije za 300 pješaka koje će banovi smjestiti na pogodnim mjestima za borbu protiv turskih martoloza. Staleži izjavljuju da ne mogu u toj krajnjoj nestašici štedjeti crkvene osobe pa određuju da svećenik koji nema kapelana, svi rektori oltara i uživatelji beneficija plaćaju 1 fl., župnici koji imaju veće prihode i drže kapelana 2 fl., koji imaju 2 kapelana 4 fl., a s tri kapelana 6 fl. Staleži su zaključili da se za Ivana Alappyja koji je prošlih godina u službi kraljevstva došao u tursko ropstvo, mora sakupiti najveći iznos florena za njegovo oslobođenje, a gotovo sva njegova dobra su bila založena. Zbog toga su doznali na ruke protonotara 10 den od polovicu florena od dima svih posjeda.

Po zaključku istog sabora podžupan i plemićki suci moraju odmah ići na pljenidbu onima koji ne plaćaju diku. Druga pljenidba bila je predviđena za osam dana, a treća nakon četiri dana "cum birsagiis". Velikaši i plemići bili su dužni prisiliti župnike da plate porez na svojim posjedima oduzimanjem prihoda ili beneficija. U studenome 1540. ban Keglević obavještava vladara da je ubiranje dike zanemareno i da je tražio od protonotara "littere birsagiales" (nalog za plaćanje globe), ali ih protonotar bez znanja i pristanka plemstva izvan županijske skupštine ne može izdati. Taj primjer očito upućuje na slabo prihvaćanje važnih saborskih odluka o kojima plemstvo na svojim županijskim skupštinama ponovno odlučuje.²⁵

U lipnju 1549. Ferdinand nalaže Ugarskoj komori da se pobrine oko realizacije ratne pomoći koju je u ožujku na zasjedanju u Križevcima votirao Slavonski sabor. Komora traži od bana Nikole Zrinskog da uloži svoj ugled i učini sve da se dikatori bez oklijevanja upute na popis i ubiranje odobrene dike. Na zasjedanju u Zagrebu 1. XII. 1554. Slavonski sabor određuje da se dika u iznosu od 50 den. ubire u dva roka od selišta i da se nemarni na sve načine i kaznom prisile na plaćanje. G. 1562. staleži su odredili ubiranje novca za pokrivanje pograničnih utvrda. Vladara su obavijestili da su od ubirača tih novca primili obračune, a restancije su pohranjene kod podbana. Oni koji još nisu dali novac u tu svrhu moraju platiti podbanu i njegovu čovjeku kojega on odredi. Koncem 1564. kralj Maksimilijan zahtijevao je od Komore da se ubere još neubrana dika, u siječnju 1565. nalaže joj da se založi za ubiranje od sabora odobrene dike u Zagrebačkoj, Križevačkoj i Varaždinskoj županiji, jer je porez trebao već biti skupljen. Međutim u 1564. i 1565. dikator nije ubrao ni kraljevski dar, a iz dike odobrene od sabora 1563. Ferdinand je u siječnju 1564. dopustio Zagrebačkom kaptolu ubirati porez od svih njegovih kmetova u Zagrebačkoj i Varaždin-

²⁵ AC II, 112, 139. U svom pismu od 7. V. 1538. Petar Keglević obavještava Ferdinanda da ne može dalje obnašati bansku čast ako ne bude redovito dobivao plaću. On vladaru naglašava što je pisao i u ranijim pismima da Nadasdy ni on za obranu ovih dijelova kraljevstva ne mogu plaćati vojnike iz prihoda dike i tridesetine. Naime, prije nego što je dika popisana propao je dio zemlje, a dogodilo se na više mjesta da su pojedini posjedi već sljedeći dan nakon popisa od Turaka opustošeni, kmetovi tih posjeda dijelom ubijeni, dijelom odvučeni u ropstvo. Događa se da mnogi kako od velikaša tako i od plemića do današnjeg dana nikomu nisu dopustili popisati posjede, osim toga neki su velikaši od svojih popisanih porez već prije ubrali za sebe (AC II, 212, 263, 264, 192, 100, 101, 249, 250; MH II, 428).

skoj županiji za izgradnju Siska. U kolovozu 1565. Ugarska komora nalaže slavonskim dikatorima da iz dike i takse kraljevskih gradova isplate banu P. Erdedyju 400 fl.

Obavještavajući staleže Slavonije o zaključku Sabora u Požunu u lipnju 1566. vladar zahtijeva od njih da dopuste od Ugarske komore određenim dikatorima ubirati na posjedima odobreni supsidij koji treba isplatiti u dva navrata. Na Saboru održanom u rujnu 1567. u Zagrebu staleži mole Maksimilijana neka od svih davanja oslobodi prekokupske krajeve i ostatke Križevačke županije koji su "his proximis diebus insignem cladem a Turcis acceperunt" kao što ih je pokojni kralj Ferdinand uvijek sačuvao slobodnim od svih kraljevskih daća. Odgovarajući u studenome Maksimilijanu o toj saborskoj želji Komora je predložila da zbog neograničenih potreba vladara i kraljevstva prekokupske predjele treba popisati i od njih ubrati diku. No ako je Veličanstvo naklonjeno pružiti neku milost tim predjelima, iz Komore se predlaže neka im se ostavi ništa manje od polovice supsidija a da se od pojedinih dimova ubire 50 den. U svom odgovoru Maksimilijan javlja da bi mnogi povedeni tim primjerom tražili slično i nalaže neka se pobrinu da se i prekokupski dijelovi kraljevstva popišu i od njih ubere dika. Vladar obavještava Hrvatsko-slavonski sabor 21. XI. 1569. iz Beča da je Požunski sabor odobrio za obranu porez od porta ili sesija i traži da se sabor sastane što prije i odredi konumeraciju koju će obaviti dikator zajedno s plemićkim prisežnikom i plemićkim sucem za svaku županiju.²⁶ Iznos dike po poreznoj jedinici iznosio je u Slavoniji 1553. 1 fl.,²⁷ 1543. 2 fl.,²⁸ 1553. i 1554. po 1 fl. svake godine, 1557. 1 fl., 1559. 1,10 fl., 1560. 1,10 fl., 1562. 1 fl., 1566. 1 fl., 1567. 1 fl., 1568. 1 fl., 1569. 1,25 fl., 1570. 1,25 fl.²⁹

Izborom Ferdinanda Habsburgovca za hrvatsko-ugarskog kralja briga oko vladarevih prihoda u Ugarskoj i Hrvatskoj povjerena je Ugarskoj komori sa sjedištem u Požunu. Novoosnovana institucija vodila je brigu oko svih poslova vezanih uz popisivanje, ubiranje i obračunavanje kraljevske dike.³⁰

Zbog građanskog rata bilo je teško organizirati ubiranje poreza, pa je tek 1533. g. u Zagrebačkoj županiji popisano 1395 dimova, a plaćao se 1 fl. od porezne jedinice. Od dike je bilo oslobođeno 58,42% dimova ili 815 fl., nisu platili posjedi N. Zrinskog i I. Alapyja 13,62% dimova ili 190 fl., a vjerojatno je ubrano 27,96%, ili 390 fl. U sva tri kotara u županiji ubilježeno je da su ostali na protivnoj strani, dakle u vlasništvu pristaša Zapolje. Kotar Jurja Pyzacza preko Kupe bio je oslobođen od poreza zbog čestih turskih pustošenja.³¹ U sljedećem sačuvanom popisu iz 1543. ubilježen je najveći broj dimova u Zagrebačkoj županiji. Označimo li taj broj od 5426 dimova indeksom 100, onda je 1533. u navedenoj županiji popisano samo 25,71% dimova, a 1546. bilo je 2496 dimova ili 46% od broja dimova u 1543. g. U spomenutom popisu iz 1546. ubilježeno je da je po običaju kraljevstva oslobođeno 10 dimova podbana, 2 dima protonotara, 26 dimova dikatora, 8 dimova podžupana, 4 dima dvojice plemićkih sudaca i 9 dimova petorice zamjenika plemićkih sudaca, ukupno 59 dimova ili 2,36% ukupnog broja dimo-

²⁶ I. Kampuš, Javni tereti hrvatskih seljaka u razdoblju seljačke bune, Radovi 5, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb 1973, 81; AC II, 358, 359, 418, 419; AC III, 112-114, 168, 180-182, 257.

²⁷ AK, Popisi i obračuni, 132.

²⁸ AC II, 310.

²⁹ AK, Popisi i obračuni, 153, 164, 183, 185, 188, 209, 218, 224, 238.

³⁰ F. Šišić, Politika Habsburgovaca spram Hrvata do Leopolda I, Zagreb 1939, 193, 122.

³¹ AK, Popisi i obračuni, 134, 135. Među izuzetima od poreza bili su zagrebački Gradec, Zomzedwara i Also Zthubicza S. Deshazyja.

va,³² a vladar je oslobodio plaćanja 1023 dima ili 40,99%.³³ U Sumarnom obračunu druge uplate kraljevskog poreza od 75 den. po dimu u Zagrebačkoj županiji u istoj godini oslobođena su spomenuta 123 dima, ali je kod L. Zekela pogrešno spomenut dim manje i 110 dimova zagrebačkog biskupa.³⁴ U 1553. u Zagrebačkoj županiji ubilježeno je 2744 1/2 dima ili 50,58%, u sljedećoj godini 2233 1/2 dima ili 41,16 %, u 1568. 2319 dimova ili 42,74% i u 1570. 2145 1/2 dima ili 39,54% u svim tim godinama od broja dimova u Zag. županiji 1543. g.³⁵ G. 1533. Ivan Castellanffy opozovao je u Križevačkoj županiji 1239 dimova i ubirao 1 fl. od porezne jedinice na posjedima pristaša Ferdinanda I.

U kotaru I. Grdaka vladar je oslobodio poreza 55 dimova,³⁶ spaljeno je 5 posjeda a dimovi nisu upisani,³⁷ porez nije platilo 255 dimova³⁸, 8 posjeda I. Alapyja je bez oznake dimova.³⁹ U kotaru Mihajla Zent Iwanyja od plaćanja poreza izuzet je 391 dim⁴⁰, a nisu platila 202 dima.⁴¹ Kotar M. Tomadocyja bio je potpuno spaljen i na protivničkoj strani, a ondje su bila i dobra Ladislava Mora koji je porez odbio platiti.⁴² U kotaru Ambrozija literata navedeno je 90 dimova na spaljenim posjedima i ostacima posjeda

³² AK, Popisi i obračuni, 144, 147.

³³ Zomzedwara i Also Zthwbycza L. Zekela 259 dimova, zagrebački Gradec 400 dima, distrikt Zagrebačkog kaptola 125 dim., trgovište Sisak Zag. kap. 54 dim., njegova provincija 128 dim., Koznycza i Koyenik Zag. kap. 40 dim., Petrovina Zag. kap. 17 dimova (AK, Popisi i obračuni 146, 147).

³⁴ Bysskwpez zag. biskupa	5 dimova	Wrnovwcz zag. biskupa	3 dima
Vgra zag. biskupa	24 dimova	Samsynowcz zag. biskupa	4 dima
Seryawyncz zag. biskupa	16 dimova	Blagusa zag. biskupa	1 dim
Chwcher zag. biskupa	6 dimova	Hrastowycza zag. biskupa	51 dim.

³⁵ AK, Popisi i obračuni, 153-157, 164-168, 188-192, 210-216, 222-232.

³⁶ Megyerlok L. Morskya
Dwbowcz S. Gywlayja 28 dimova
Byxad L. Castellanffyja 14 dimova
Wyhel 13 dimova
Kwscheroucz L. Pekryja - (AK, Popisi i obračuni, 133).

³⁷ Czerowaberda L. Pekryja, Zenth Ivan E. Bradacha, Powsahegh L. Pekryja, Bradna Hassagya (AK, Popisi i obračuni, na i. mj.).

³⁸ Prezeka udovice pokojnog Zrinskog	8 dimova	Ondje župnici	16 dimova
Gornja provincija Rokonok	18 dimova	Ondje Madaraz	2 dima
Trgovište Rokonok	63 dima	Ondje Jembrek	1 dim
Trgovište Wrbowcz	92 dima		
Njegova provincija	55 dimova	(AK, Popisi i obračuni, na i. mj.).	

³⁹ Nakon popisa posjeda bez dimova I. Alapyja bilješka: ostali su na protivničkoj strani (AK, Popisi i obračuni, na i. mj.).

⁴⁰ Oslobođeno je 11 posjeda, među njima posjedi L. Pewkryja, I. Castellanffyja, F. Bathyanija i drugih plemića (AK, Popisi i obračuni, 133, 134).

⁴¹ Posjedi: Desnycze I. Zempcheyja	38 dimova
Izdencz Bathoryja	113 dimova
Felsew Izdencz istoga	22 dima
Trgovište Zenthpal istoga	9 dimova
Borcowcz istoga	6 dimova
Na istom mjestu predijalci, prebendari i župnici	<u>14 dimova</u>
	202 dima

⁴² AK, Popisi i obračuni, 134.

gospodina Hampona⁴³, a od plaćanja oslobođena je bila spaljena Rasynyja L. Pekryja.⁴⁴ Od preostalih 246 dimova porez je vjerojatno ubran. Dakle g. 1533. diku nije platilo 457 dimova ili 36,88% od ukupnog broja dimova županije, od vladara je bilo 446 izuzetih od poreza ili 36%, spaljeno je 90 dimova ili 7,26%, a dika je vjerojatno ubrana od 246 dimova ili 19,85%.⁴⁵

U Križevačkoj županiji 1543. popisani su kotarevi P. Semovczyja i S. Dragosa, a dva kotara su bila pusta. Od 1501 popisnog dima ubiralo se po 50 den.⁴⁶ Bio je to najveći broj popisanih dimova u toj županiji. Označimo li 1501 dim indeksom 100, onda je 1533. popisano 83,21% od broja dimova u 1543. g. G. 1554. u kotarevima M. Morgacha i Ambrozija literata popisano je 369 dimova ili samo 24,58% od broja dimova koji su bili popisani 11 godina ranije⁴⁷. U obračunu polovice kraljevskog poreza od 1 fl. koji je 1554. podnio Ambroz Gregorynacaz istaknuto je da je Križevačka županija već gotovo potpuno pustošena i da se malo moglo popisati.⁴⁸ G. 1570. u kotarevima plemićkih sudaca I. Kwsoczyja i I. Pathakya, plemićkih sudaca, dikator Stjepan Drenoczy popisao je 287 1/2 dima ili porte. To je bio najmanji iznos dimova u Križevačkoj županiji ili samo 19,15% ubranih 1543. godine.⁴⁹

Najveći broj fumusa ili porta u Varaždinskoj županiji iskazan je također u popisu 1543. Označimo li broj od 3716 fumusa iz te godine indeksom 100, u 1553. ubrano je 987 dimova ili 26,56% od broja fumusa u 1543. Naime, kotarevi B. Drwskoczyja, i P. Semowczyja bili su potpuno spaljeni.⁵⁰ G. 1553. u navedenim kotarevima popisano je⁵¹ 1537 1/2 dima ili 41,38% od broja fumusa 1543., a 1554. popisano je 1466 dimova ili 39,45%.⁵² G. 1566. upisano je 1133 1/2 dima ili 30,50%, 1567. 1142 dima ili 30,73%, g. 1568. 1142 dima ili 30,73%, te 1570. 1221 dim ili 32,86% od broja dimova u 1543. godini.⁵³

Usporedbom veličine posjeda i broja vlasnika u 1543. i 1570. uočavamo u slavonskim županijama da se posjedi smanjuju, a povećava broj vlasnika osim u Križevačkoj županiji. Tako je u Zagrebačkoj županiji bio 191 vlasnik, a 1570. 262 vlasnika. God. 1543. 155 vlasnika ili 81,14% imalo je posjede do 20 dimova, 22 vlasnika ili 11,51% posjede do 100 dimova, a 7 vlasnika ili 3,67% do 200 dimova, 2 ili 1,05% iznad 200 dimova, a 5 ili 2,62% iznad 300 dimova. God. 1543. u istoj županiji 58 vlasnika imalo je posjede do 3 dima. Te godine 246 ili 93,89% vlasnika ima do 20 dimova, 10 vlasnika ili 3,82% iznad 20 do 100 dimova, a samo 6 vlasnika ili 2,29% posjeduje iznad 100 do 200 dimova. God. 1570. nema u Zag. žup. vlasnika iznad 200 dimova.

U Križevačkoj županiji 1543. bila su 84 vlasnika, a zbog turskih pustošenja i osvajanja do 1570. preostalo je samo 68 vlasnika. God. 1543. 75 vlasnika ili 89,29%

⁴³ Za ostatke tih dobara 90 fl. (AK, Popisi i obračuni, 134).

⁴⁴ AK, Popisi i obračuni, na i. mj.

⁴⁵ AK, Popisi i obračuni, 132-134.

⁴⁶ AK, Popisi i obračuni, 136-138.

⁴⁷ AK, Popisi i obračuni, 160-161.

⁴⁸ AK, Popisi i obračuni, 162.

⁴⁹ AK, Popisi i obračuni, 232-234.

⁵⁰ AK, Popisi i obračuni, 136.

⁵¹ G. 1553. kotar P. Semovcza imao je 283 dima, N. Madaraza 142 1/2 dima, sljedeće godine kotar Semovcza imao je 271 dim, a B. Druskoczyja 141 1/2 dima (AK, Popisi i obračuni, 158, 159, 169).

⁵² AK, Popisi i obračuni, 158-160, 169-171.

⁵³ AK, Popisi i obračuni, 193-198, 200-205, 218-221, 234-237.

posjeduju do 20 dimova, 6 ili 7,14% vlasnika do 100 dimova, a 3 vlasnika ili 3,57% iznad 300 dimova. God. 1570. 67 vlasnika ili 98,53% posjedovalo je do 15 dimova,⁵⁴ a samo 1 vlasnik ili 1,47% posjedovao je 27 dimova.⁵⁵

Tablica II. Zagrebačka županija - kretanje dimova i posjednika 1543. i 1570.

1543. g.				1570. g.			
Broj dimova i porta	Broj vlasnika	%	Ukupno vlasnika	Broj dimova i porta	Broj vlasnika	%	Ukupno vlasnika
do 3 dima	58	30,37	155	do 3 dima	203	77,48	246
do 5 dimova	35			18,32	do 5 dimova		
do 10 "	43	22,51	22	do 10 "	11	4,20	10
do 15 "	12	6,28		do 15 "	2	0,76	
do 20 "	7	81,14% 3,66	14	do 20 "	6	93,89% 2,29	6
do 30 "	9	4,71		do 30 "	5	1,91	
do 50 "	6	3,14	10	do 50 "	1	0,38	10
do 100 "	7	11,51% 3,66		do 100 "	4	3,82% 1,53	
do 150 "	5	2,62	6	do 150 "	1	0,38	6
do 200 "	2	1,05		do 200 "	5	2,29% 1,91	
iznad 200 "	2	1,05	14	iznad 200 "	-	-	-
iznad 300 "	5	7,34% 2,62		iznad 300 "	-		
	191		191		262		262

Križevačka županija - kretanje dimova i posjednika

1543. g.				1570. g.			
Broj dimova i porta	Broj vlasnika	%	Ukupno vlasnika	Broj dimova i porta	Broj vlasnika	%	Ukupno vlasnika
do 3 dima	32	38,10	75	do 3 dima	42	61,76	67
do 5 dimova	12			14,29	do 5 dimova		
do 10 "	20	23,81	6	do 10 "	4	5,88	1
do 15 "	2	2,38		do 15 "	8	98,52% 11,76	
do 20 "	9	89,29% 10,71	3	do 20 "	-	-	-
do 30 "	3	3,57		do 30 "	1	1,47	
do 50 "	2	2,38	6	do 50 "	-	-	6
do 100 "	1	7,14% 1,19		do 100 "	-	1,47% -	
do 150 "	1	1,19	3	do 150 "	-	-	-
do 200 "	1	1,19		do 200 "	-	-	
iznad 200 "	-	-	3	iznad 200 "	-	-	-
iznad 300 "	1	3,57% 1,19		iznad 300 "	-	-	
	84		84		68		

12 vlasnika 1/2 dima

⁵⁴ Tablica II.

⁵⁵ Bernard i Gabriel Thwroczy u kastrumu Lywdbreg (AK, Popisi i obračuni, 232). U popisu iz 1570. ne nalazimo velike posjede iz g. 1543. Tothwssewyna P. Keglevića sa 120 dimova, donje Križevce sa 180 dimova i Moslavinu P. Erdewdya s 440 dimova (AK, Popisi i obračuni, 137).

U Varaždinskoj županiji 1543. ubilježeno je 112 posjednika, ali taj je broj zapravo veći, jer je u nekim slučajevima upisano više od 1 vlasnika. Najbrojniji su posjednici do 30 dimova njih 71 ili 63,39% svih posjednika. Do 3 dima bilo je 29 posjednika ili 25,89%, do 150 dimova bilo je 6 posjednika ili 5,36% i do 300 dimova bilo je 4 ili 3,57%, iznad 300 dimova 2 ili 1,79% svih dimova. Popis iz 1570. očito pokazuje usitnjavanje dimova. Takva je slika još uočljivija jer te godine 138 vlasnika ima posjede do 3 dima, a u toj kategoriji posjednika 26 vlasnika imalo je 1/2 dima. S posjedom od 1 1/2 dima upisano je 15 vlasnika, a među njima u 3 slučaja upisan je više nego jedan vlasnik,⁵⁶ 17 vlasnika posjeduje 2 dima, a 4 vlasnika 3 dima.⁵⁷ God. 1543. u toj županiji s najvećim brojem dimova upisani su grad Varaždin sa 600 dimova⁵⁸, kastrum Chazarwara s 856 i Kozthel s 300 dimova, a u popisu iz 1570. nisu bili iskazani.⁵⁹

Porezne popise provjeravali su službenici Ugarske komore. Iz godine 1567. sačuvan je Pregled dimova u Zagrebačkoj županiji koji su popisani 1567., a nisu bili u popisu 1566. Ukupno je ubilježeno 465 1/2 dima, ali je u naknadnim ispravcima ispušteno 267 dimova, od toga 178 dimova Zrinskog u prekokupskim posjedima kastruma Ozal, 54 dima različitih predijalaca zagrebačke opatije i drugih plemića.

No među onima koji nisu bili u popisu 1566., ubilježena su 22 dima na posjedu kaštela Also Sthwbycza, 18 dimova kastruma Zomzedwar, 29 dimova u Gradezu i Jampniczi obitelji Imprych, 13 dimova na posjedima Zamobora. Ukupno dakle 198 1/2 dima nije bilo ubilježeno u popis dike 1566. a bili su popisani 1567. g.⁶⁰ U Popisu dimova u Zagrebačkoj županiji koji se nalaze u popisu dimova iz 1567. a manjkaju u popisu za 1570. god. ukupno nije ubilježeno 64 1/2 dima, i to 11 porta obitelji Kerečenja, 22 porte u distriktu Zagrebačkog kaptola s Wrosylazom, a preostale porezne jedinice pripadaju manjim posjednicima.⁶¹ U navedenom dokumentu je dopisano da u popisu iz 1567. s pripadnostima zagrebačke tvrđave gospodina biskupa popisani imaju 45 dimova, u 1570. g. navedeni vlasnici imaju 31 1/2 porte, a iznos uspoređen s ranijim godinama pokazuje manjak od 13 1/2 porte pa te godine u Zagrebačkoj županiji ukupno nedostaje 214 porta u usporedbi s popisom iz 1567. godine.⁶² Ovi primjeri očito govore o nemaru dikatora prilikom popisivanja dimova u Zagrebačkoj županiji.

3.

Ugarska komora kontrolirala je rad dikatora i egzaktora, davala im upute, primala naloge od vladara, obavještavala ga o prihodima, obraćala se banu i županijskim časnicima osobito kad je dikatoru trebalo pružiti vojničku pomoć prilikom utjerivanja poreza ili zaostataka, ali Komora je banu Zrinskom odobrila i ubirati ratnu daću, što je u travnju 1549. i kralj Ferdinand odobrio.

⁵⁶ I. Kampuš, Porezni propisi i obračuni dike u Varaždinskoj županiji u XVI. st., HZ god. XXXVI, 1983, 52, 53.

⁵⁷ AK, Popisi i obračuni, 234-237.

⁵⁸ Osim broja dimova u popis dike je ubilježeno da grad Varaždin nije dopustio popisivanje, ali mu je ipak dana dika (AK, Popisi i obračuni, 138).

⁵⁹ AK, Popisi i obračuni, 138-140.

⁶⁰ AK, Popisi i obračuni, 208-209.

⁶¹ AK, Popisi i obračuni, 238.

⁶² AK, Popisi i obračuni, 238, 228, 239.

Dikatori i ubirači poreza morali su podnositi Komori iscrpne obračune, a Komora je nastojala da se popisi poreznih jedinica obave na vrijeme i što točnije, jer su oni bili osnova ne samo za plaćanje poreza nego i za ostala novčana davanja. Na temelju tih popisa određivali su se javni radovi seljaka, podavanja u žitaricama, te skupljanje konjanika i pješaka.

U obračunima dike dikatori su trebali iskazati ubrani iznos poreza, a u izdacima sve isplate, novčane iznose oslobođenih od poreza i neubrane iznose popisanih koji nisu namirili daću. U rashodima iskazivane su plaće županijskih činovnika, dikatora i njihovi troškovi pri ubiranju dike. Komora je odlučivala i odobravalala iznose tih troškova, a izmjene je unosila u dikatorov ili ubiračev obračun prilikom odobravanja njihovih izvještaja.⁶³

U obračunima dike izloženim u ovoj raspravi uočava se rad Komore i njezinih službenika. Kao što je već izloženo Komora nije samo nadzirala obračune, već je nalagala isplate od ubranog poreza, preuzimala skupljeni novac te naknadno utjerivala neplaćene zaostatke. Pomoć u ubiranju dike pružali su u Slavoniji vrhovnici državne vlasti. Tako npr. u veljači 1566. nadvojvoda Karlo nalaže banu da što brže utjera zaostatke slavonske daće i ondje gdje dikatori odgađaju doći Komori radi podnošenja računa neka ih silom prisili i zavezane pošalje.

Na saboru u Dubravi 8. V. 1539. položen je račun o ubranom porezu iz g. 1537. u vrijeme generalnog pohoda protiv Turaka od posjeda svih plemića i jednoselaca u Zagrebačkoj, Križevačkoj i Varaždinskoj županiji u iznosu 3 fl. po dimu. Po nalogu vladara Bradach je isplatio banovima T. Nadasdyju i P. Kegleviću 657 fl. 45 den. i o isplati je izdana namira.⁶⁴

God. 1543. sačuvan je prvi obračun dike u Slavoniji. Od 10645 dimova trebalo je ubrati 5322 1/2 fl., ali ubrana svota nije poznata. U obračunu koji nema ovjere Ugarske komore naveden je izdatak od 443 fl. koji se odnosio na troškove popisivanja i ubiranja dike, a nije navedeno komu je isplaćen ostatak novca.⁶⁵

Dikatorima za tri županije	fl. 300 ⁶⁶	Zagrebačka županija:	
Križevačka županija:		plemićkim sucima 3 kotara	
plemićkim sucima 2 kotara		18 fl.; županu 12 fl.;	
12 fl., županu 12 fl.;		ubiraču 6 fl.	fl. 36
ubiraču poreza 6 fl.	fl. 30		

⁶³ MH III, 332. Već je Vj. Klaić općenito navodio tko je sudjelovao u ubiranju dike i kakve su bile nagrade za taj rad (Vj. Klaić, Povjest Hrvata, VI/1, 48, 49). Međutim, podaci o nagradama mnogo su složeniji, što očitno pokazuju obračuni u ovoj raspravi. Npr. zagrebački kanonik Stjepan Myndzenty koji je bio samo ubirač u Zagrebačkoj županiji primio je kao nagradu 140 fl. i 44,50 fl. za ostale troškove, a g. 1570. ubirač dike u Križevačkoj županiji za plaću je primio 25 fl., a za pratnju prilikom ubiranja 10 fl. (AK, Popisi i obračuni, 199, 200, 224).

⁶⁴ MH II, 435.

⁶⁵ AK, Popisi i obračuni, 143.

⁶⁶ Klaić smatra da je bio samo jedan dikator za sve tri županije (Klaić, Hrvatska povijest, VI/1, 48, 49). Naime, on je u izdacima uzeo u obzir samo opći upis po kojem je poznato da je obično plaća dikatora prilikom popisa dike u županiji iznosila 100 fl. No nije uzeo u obzir podatke iz navedenog obračuna da su dikatori bili prisutni na Saboru u Križevcima, a i na skupštini Varaždinske županije. Dakle nije bio jedan dikator, a na tim sastancima bili su i posebno plaćeni, što je uneseno u obračun (AK, Popisi i obračuni, 143).

Varaždinska županija:		dikatorima na Saboru	
plem. sucima 4 kotara 24		staleža u Križevcima	
fl.; županu 12 fl.;		10 dana i županijskoj	
ubiraču 6 fl.	fl. 42	skupštini u Varaždinu.	fl. 35 ⁶⁷

Ukupno: 443 fl.

Za god. 1546. poznata su dva obračuna Zagrebačke županije s uplatom od 75 den. po dimu. U prvom obračunu popisano je 2496 dimova ili ukupno 1872 fl., a 38,01% te svote bilo je oslobođeno i izuzeto od poreza.

Izdaci: 59 dimova oslobođenih od dike prema običaju kraljevstva	fl. 44 den 25 ⁶⁸
1023 dima od vladara izuzetih od plaćanja dike	fl. 667 den. 25 ⁶⁹
podbanu 24 fl. od 4 kotara; četvorici plem. sudaca 24 fl.	
od kotara; ubiraču za tri mjeseca 12 fl.	fl. 60
Gospodinu banu	fl. 1100 den. 50

Ukupno: fl. 1872⁷⁰

U Sumarnom obračunu druge uplate iz 1546. g. od 2496 dimova ubrano je 75 den. po dimu ili 1872 fl., a 47,76% te svote bilo je oslobođeno i izuzeto od plaćanja dike.

Izdaci: 59 dimova oslobođenih od plaćanja dike	fl. 44 den. 25
1133 dima od vladara izuzetih od plaćanja	fl. 849 den. 75
Petar Keglević silom ubrao 32 dima	fl. 24
Od broja dimova nedostaje 27 zbog upada i pljačkanja	
Turaka poslije obavljenog popisa dike	fl. 20 den 25
podbanu fl. 24; četvorici plemićkih sudaca fl. 24;	
ubiraču poreza fl. 12	fl. 60
banu od drugog ubiranja dike isplaćeno	fl. 873
	fl. 1871, 25
Ukupni iznos kontribucije isplaćen banu iz Zagrebačke županije	fl. 1974 den. 23
Iza ukupnog iznosa upisano drugom rukom: Kontribucija kraljevine Slavonije g. 1546. koju je gospodin grof Nikola Zrinski primio g. 1546. za svoju plaću. ⁷¹	

Za 1553. u kraljevini Slavoniji sačuvan je samo obračun za polovicu iznosa dike od 50 denara po dimu koji je podnio Ambrozije literat za ukupno 2324 fl., i to u Zagrebačkoj županiji fl. 1371 den. 75, u Varaždinskoj fl. 768 den. 75 i Križevačkoj županiji fl. 183 den. 50.

⁶⁷ AK, Popisi i obračuni, na i. mj.

⁶⁸ Prema običajima kraljevstva oslobođeni su posjedi sljedećih dužnosnika oslobođenih dike: podbana, protonatora, dikatora, podžupana, 2 plemićka suca, 3 zamjenika plemićkih sudaca (AK, Popisi i obračuni, 146).

⁶⁹ Posjedi Zomzedwara, Also Ztwbycza, zagrebačkog Gradeca i Zagrebačkog kaptola. Iz kaptolskih posjeda banu je doznačeno 100 fl. (AK, Popisi i obračuni, 146, 147).

⁷⁰ N. dj., 147.

⁷¹ AK, Popisi i obračuni, 148. Iako je upisano da je to kontribucija Slavonije, primljeni iznos bio je iz Zagrebačke županije, a nije poznato je li ban što primio od ostalih županija.

Zagrebačka županija: Oslobođeni posjedi po običaju kraljevstva fl. 21 den. 50; izuzeti posjedi plaćanja dike od vladara fl. 468	fl. 489 den. 50
zamjeniku bana u tri kotara za plaću 6 fl. po kotaru, polovica iznosa 9 fl; plemićkim sucima u 3 kotaru 6 fl. po kotaru, polovica iznosa 9 fl; dikatoru s dopunskim troškom 112 fl., ubiraču 12 fl.	fl. 142
neubrani dimovi	fl. 13 den. 50
Varaždinska županija: oslobođeni dike po običaju kraljevstva fl. 46 den. 25, od vladara izuzeti plaćanja dike fl. 33 den. 50	fl. 79 den. 75
G. 1552. plemići i seljaci spaljeni od Turaka koji su izgradili kuće popisano 38 dimova	fl. 19
podžupanu 6 fl. od kotara isplata polovice iznosa 12 fl.; četvorici plemićkih sudaca, isplata polovice iznosa 12 fl., dikatoru za plaću i troškove 112 fl.	fl. 136
neubrani dimovi i 1 dim siromaha	fl. 12
Križevačka županija: oslobođeni dike po običaju kraljevstva i izuzeti od vladara plaćanja dike	fl. 71 den. 75
plaća podžupana fl. 6; plaća plemićkih sudaca fl. 6; dikatoru za popisivanje, ubiranje i druge troškove fl. 25	fl. 37
neubrani dimovi	fl. 5 den. 50
ostatak gospodin banu	fl. 1327 -
	fl. 2333

Ubirač poreza platio je od svojih novaca 9 fl. koje može ponovno imati od neubranih dimova.⁷²

Od obračunane svote u florenima na oslobođene i izuzete posjede otpada 27,48%, troškove organizacije popisa 13,50%, na neubrane i spaljene dimove 1,91%, a banu je bilo isplaćeno 56,88% od ukupne obračunane svote.

Ambrozije literat de Gregoryancz dao je 1555. obračun drugog dijela dike, 50 den. od dima za kraljevinu Slavoniju, i to za Zagrebačku i Varaždinsku županiju, a Križevačka je bila gotovo potpuno opustošena. U Zagrebačkoj su ubrana 1202 fl., u Varaždinskoj 733 fl. a u tim županijama zajedno s oslobođenim, izuzetim, neubranim i spaljenim dimovima iskazano je 1935 fl. 75 den.⁷³

Zagrebačka županija: posjedi oslobođeni dike, po običaju kraljevstva i posjedi izuzeti plaćanja dike odlukom vladara	fl. 287
podbanu u 3 kotara polovica plaće 9 fl.; plemićkim sucima polovica plaće 9 fl.; dikatoru i egzaktoru s dopunskim troškovima 62 fl.	fl. 80
neubrani posjedi	fl. 168 den. 70

⁷² AK, Popisi i obračuni, 162-164. Od vladara su od dike izuzeti posjedi Gradeca, fratara pustinjaka i Zagrebačkog kaptola (AK, Popisi i obračuni, 162). Vj. Klaić smatra da je spomenuti obračun iz 1554. god. Međutim nije uzeo u obzir da su podaci u obračunu uzeti iz popisa dike u Zagrebačkoj i Varaždinskoj županiji za 1553. god. Popis iz Križevačke županije datiran je i objavljen 1554. godine a svi su elementi uneseni u obračun iz 1553. god.

⁷³ AK, Popisi i obračuni, 174, 175. Iskazani iznos isplaćen banu od 2323 fl. 60 den. ukupna je svota iz prvog i drugog dijela kraljevskog poreza kada je od dva termina po dimu ubiran 1 fl. Međutim obračun prvog dijela izdataka za Zagrebačku i Varaždinsku županiju nije sačuvan, a u obračunu izdataka u drugom dijelu nije upisan iznos isplaćen banu (AK, Popisi i obračuni, 175).

Varaždinska županija: posjedi oslobođeni plaćanja dike i posjedi od vladara izuzeti od dike	fl. 74 den. 50
od Turaka spaljeni posjedi	fl. 19
podbanu od 4 kotara polovica plaće fl. 12; plemićkim sucima polovica plaće fl. 12; dikator zajedno s egzaktorom fl. 50, egzaktor za različite potrebe fl. 12	fl. 86
neubrani dimovi	fl. 13 den. 50
	fl. 728 den. 70
Zbroj svih oslobođenih od poreza, plaće svih sudionika u ubiranju u ovom terminu u obje županije	fl. 546 den. 50
Iznos neubranih dimova u obje županije	fl. 182 den 20
Iz obadva termina sakupljanja isplaćeno banu	fl. 2323 den. 60 ⁷⁴

Svojim postupcima prilikom raspolaganja novcem skupljenim od dike Ambrozije je izbjegao i nadzor Komore. Na kraljev upit 28. IX. 1568. o nekoj daći koju je dopustio Slavonski sabor za utvrđenje nekih pograničnih mjesta Komora odgovara vladaru da je njihov računovođa marljivije otvorio popise Slavonije i našao neki regist u kojem je 1557. popisano 3871 dim a i ubrana svota iznosila je toliko florena. Pokojni kralj Ferdinand odobrio je polovicu te svote za utvrđivanje graničnih tvrđava, a ubirač Ambrozije Gregorijancz nije dao obračun za koje je potrebe potrošio novac. On je također od slavonske dike ostao dužan za 1553., 1554. i 1555. 437,50 fl. koje nije opravdao iako se to često od njega zahtijevalo. Komora je javila Maksimilijanu da Mihajlo Kerecheny od novca dike iz 1559. duguje 650 fl. U prosincu iste godine vladar nalaže Komori neka pozove navedene dikatore da polože račune. U siječnju 1569. Maksimilijan piše Gregoryanczu da što prije položi račun Komori i preda sve zaostatke. Međutim on nije postupio po kraljevu nalogu, pa mu vladar ponovno u ožujku nalaže neka Komori podnese račun, a ona ga u travnju poziva na reviziju računa od ubrane dike.

U siječnju 1569. Komora traži od banova Jurja Draškovića i Franje Frankopana Slunjskoga neka prisile Kerechenya da isplati preostale zaostatke dike. Ne može se ustanoviti koliko je Kerecheny ubrao tih zaostataka, ali on je vijećnicima Komore izložio kako dio tog duga otpada na županijske časnike. Na zasjedanju 1570. staleži su zaključili da o tome protonotar izda littere testimoniales "pro certiori rei veritate" pod pečatom kraljevstva.⁷⁵

⁷⁴ Međutim za 1555. sačuvan je i Sumarni pregled i obračun kraljevskog poreza ubranog u dva termina po 50 denara u Zagrebačkoj županiji. Po nalogu Ambrozija literata nepoznati blagajnik isplaćivao je svote koje se nisu u ostalim obračunima namirivale iz dike: P. Erdewdyju za Klynchaelam 200 fl., protonotaru poslaniku sabora u Požunu 75 fl., poslaniku L. Palfyju 25 fl., s time da će nalagodavac vratiti te novce od dimnice. P. Erdewdyju za srebrni zalog 300 fl. J. Kwpaneczu, prefektu haramija 34 fl. za zarobljenog Turčina kojeg je dao Ambroziju. Iz daće je bez obrazloženja doznačen Ambroziju literatu 451 fl., M. Delyu 125 fl. novac za cijenu kuće pokojnog Dokmanycha "per dominum Ambrosium mutuo leuatum". Ovim i drugim isplatama utrošeno je 1764 fl. 19 den. 2 beča, a od takse u oba termina ubrano je 1838 1/2 fl. Isplate u ovom obračunu očit su primjer zloupotrebe novca prikupljenog od dike. Obračun nisu ovjerali nadzornici Ugarske komore (AK, Popisi i obračuni, 175-178).

⁷⁵ Nakon godine 1555. do 1566. ne raspoložemo obračunima novčanih primitaka i izdataka. Budući da je početkom studenoga 1558. na molbu Zagrebačkog kaptola potvrdio privilegije kraljeva Vladislava II. i Ludovika Jagelovića o oslobođenju njihovih kmetova od plaćanja dike, u obračunima takvi prihodi nisu iskazivani.

Nadzorne poslove za Ugarsku komoru u Slavoniji obavljao je magister rationum Valentin Ernnleütner. G. 1557. sastavio je popis posjeda s brojem dimova u Zagrebačkoj i Varaždinskoj županiji vlasnici kojih 1554., 1555. i 1557. nisu platili diku. U popisu iz 1554. bila su 102 nenaplaćena dima ili 51,25 fl.; u prvom ubiranju bila su nenaplaćena 92 dima ili 46 fl.; a u drugom ubiranju bilo je nenaplaćeno 175 fl.⁷⁶ Zaostaci iz prvog skupljanja 1557. iznose 1071 dim ili 535,50 fl., a najveći dužnik bio je ban Erdödy koji nije platio diku za 925 dimova.⁷⁷ Ernnleütner je u 1559. sastavio Popis posjeda s brojem dimova u Zagrebačkoj županiji⁷⁸ onih koji nisu platili diku od 1 fl. i 10 den. M. Kerecheny, vladarev dikator i ubirač poreza sastavio je 9. V. 1565. popis posjeda iz 1560. od 1163 dima u Zagrebačkoj županiji vlasnici kojih nisu platili diku ili su od nje bili oslobođeni. Od tih dimova bilo je izuzeto 613 dimova⁷⁹, 506 1/2 onih dimova koji su inače po običaju kraljevstva bili slobodni od plaćanja poreza⁸⁰ 47 dimova od kojih dika nije naplaćena i od 1 1/2 dima od kojih je naknadno ubrana.⁸¹ U Varaždinskoj županiji 9. V. 1565. g. Drwskoczy, zamjenik dikatora i ubirač popisao je posjede s brojem dimova kojih vlasnici nisu platili od dima 1 fl. 10 den. dike ili su od nje bili oslobođeni. Od 538 dimova 75 je bilo izuzeto od plaćanja, 4 pusta dima,⁸² 378 1/2 dima s bilješkom o funkciji njihovih vlasnika⁸³ i 80 1/2 ostalih dimova.⁸⁴ I staleži su nastojali da se podnesu obračuni o ubranoj diki. Oni su u rujnu 1567. na Hrvatsko-slavonskom saboru izjavili da se u prijašnjim godinama ubirala dika od 1 fl. a ubirač je bio pokojni Laurencije Palffy. Ni on ni njegov sin Sigismund nisu kraljevstvu ni županiji podnijeli nikakav ispravni obračun. Odlučeno je da na prvom sastanku Varaždinske županije podban, podžupan županije i protonotar zatraže ispravni obračun. Kad se nađe dužnik, neka oni odmah bez umanjenja

G. 1566. ban P. Erdödy potvrđuje da je od zagrebačkog dikatora Sigismunda Zermegha primio 1564. i 1565. za vojničku plaću 815,80 fl. (AC III, 46, 50, 151, 225, 226, 234, 235, 242, 243, 254, 276). Iz kolovoza 1568. sačuvan je podatak o restancijama dikatora kraljevine Slavonije: kod M. Rawena za 1549. treba uplatiti Komori fl. 317,85; Ambrozije literat od drugog supsidija 1553. dug 13 fl; od oba supsidija 1554. ostalo za plaćanje fl. 229 den. 70; od drugog supsidija 1555. ostalo fl. 231 den. 20, kod M. Kerechenya iz oba supsidija 1559. ostalo fl. 650. V. Ernnleütner.

U prosincu 1568. Maksimilijan nalaže Komori da pozove Gregoriana i Kerechenya da polože račun. Vladar nalaže 25. I. 1569. Gregorijanczu da preda zaostatke ubrane dike, a istog datuma Komora traži od banova J. Draškovića i F. Slunjskog da natjeraju Kerechenya predati zaostatke dike, početkom ožujka Maksimilijan nalaže Gregorijanczu da o ubranoj diki položi račun, a Komora se 30. VI. obraća Hrvatsko-slavonskom saboru u poslu zaostatka dike koju je ubirao Kerecheny (AC III, 223, 228, 233-235, 241, 242, 254).

⁷⁶ Broj iskazanih dimova ne odgovara iznosu florena (AK, Popisi i obračuni, 182).

⁷⁷ AK, Popisi i obračuni, 182, 183, 180, 181.

⁷⁸ Dika nije naplaćena od 1167 1/2 dima, a najviše su dugovali ban 535 dimova, Zagrebački kaptol 372 dima, zagrebački biskup 50 dimova (AK, Popisi i obračuni, 183, 184).

⁷⁹ AK, Popisi i obračuni, 185, 186. Od toga broja 392 dima bila su na kaptolskim posjedima, 55 na posjedima zagrebačkog biskupa, 90 na banovu posjedu Krawarska, 7 na prepozitovu, 14 na opatovim, 22 na posjedima fratarata pod Medvedgradom i Lepoglavi, 33 dima na posjedima različitih plemića (na i. mj.).

⁸⁰ AK, Popisi i obračuni, 185, 186. Uz svaki od tih posjeda bila je bilješka kakvu službu obnaša vlasnik. Među njima bili su ban, zamjenik bana, 4 podžupana, 4 plemićka suca, 4 zamjenika plemićkih sudaca (na i. mj.).

⁸¹ AK, Popisi i obračuni, 185, 186. Među platišama je bio podban Ambrozije literat koji je platio 1 dim u Globoheczu, a na ostalim posjedima nije platio diku.

⁸² AK, Popisi i obračuni, 186, 187.

⁸³ Ban, zamjenik bana, 2 zamjenika župana, 4 plemićka suca, 3 zamjenika plemićkih sudaca, notar i zamjenik dikatora (AK, Popisi i obračuni, na i. mj.).

⁸⁴ Kod ostalih dimova zabilježeno je dugovanje od fl. 27 den. 39 1/2 (AK, Popisi i obračuni, na i. mj.).

obave svoj posao ili neka po snazi odluke staleža rečeni podžupan od pokretnih ili posjedovnih dobara i od njegove nepodijeljene braće pruži kraljevstvu potpunu zadovoljštinu.⁸⁵

Ugarska komora predlagala je vladaru da svi javni službenici trebaju platiti ratnu daću (diku), a također biskupi, kaptoli, opati, svećenici, samostani, velikaši koji je prema vladarevoj odluci nisu plaćali. Takvi prijedlozi primljeni su u Slavoniji s negodovanjem, pa su 1566. u popisu dimova Varaždinske županije (koji su obavili protonotar i dikator I. Petrichevich), uglednici pismeno izjavljivali da nikad nisu plaćali daću i da je neće plaćati.⁸⁶ Obračun dikatora⁸⁷ Petrichevicha 1566. u Varaždinskoj županiji iskazuju samo izdatke.

Grofu Slunjskom po nalogu Komore	fl. 400	posebni troškovi dikatora	
podžupanu za prvo ubiranje fl. 12;		zbog straha od razbojnika	
notaru za prvo ubiranje fl. 2;			fl. 190
čtvorici plemićkih sudaca fl. 16;		blagajniku predao u gotovu	
egzaktoru i dikatoru fl. 140;		novcu	fl. 576 1/2

Ukupno: fl. 1166 1/2

U obračunu je dikator upisao da za drugi termin treba isplatiti podžupanu fl. 12, notaru fl. 2. i četvorici plemićkih sudaca fl. 16, ali plaću nije dao jer nisu ubrali daću s posjeda Keglevića i fratara pustinjaka.⁸⁸

Komorski računovođa Ernleütner podnio je obračun 26. IV. 1567. u Požunu za Zagrebačku županiju u 1566. g. Ubirač je bio zagrebački kanonik S. Myndzenty. Popis je obavljen 1564., a u dva termina 1566. skupljena je daća u iznosu fl. 2833,50, od toga je zagrebački Gradec za svoju taksu platio 600 fl.

Ugarskoj komori 15. IV. 1567. zajedno s taksom u gotovu novcu	fl. 2110
plaća podžupana u dva termina fl. 24; 3 plemićka suca fl. 24; notar fl. 4;	
plaća ubirača 140; donio novac i dao obračun fl. 32;	
osiguranje na putu fl. 12,50	fl. 236 den. 50
izuzeti posjedi	fl. 450
oslobođeni posjedi: četvorice plemićkih sudaca, zamjenika bana,	
viceprotonotara, zamjenika plemićkog suca, trojice podžupana dikatora,	
plemića bez oznake dužnosti, ukupno 21 1/2 dima	fl. 21 den. 50
25 1/2 pustih porta	fl. 25 den. 50

"Det operam et instet apud dominum banum ut isti ad solutionem compellant. Nam publica constitutione nulli libertini observantur" (upisano drugom rukom)⁸⁹.

⁸⁵ AC III, 162, 163.

⁸⁶ Takve izjave dali su zamjenici bana W. Dwych, I. Forchych, plemićki suci J. Madaraz, Chr. Bedeković, I. Prohakowsky, Chr. Palffy, navedeni viceprotonotar i egzaktor, notar G. Drwskoczy (AK, Popisi i obračuni, 193-198).

⁸⁷ U popisu Varaždinske županije 1566. u 4 kotara iskazano je 1133 1/2 dima. U četvrtom kotaru nije uneseno 800 dimova grada Varaždina. U bilješci je upisano da je grad platio 2 fl., a ostalo je obećao doskora podmiriti. Na završetku popisa iskazano je 956 1/2 ubranih fl. (Popisi i obračuni na i. mj.).

⁸⁸ AK, Popisi i obračuni, 198, 199.

⁸⁹ Na kraljev zahtjev Ugarska komora obavještava Maksimilijana 17. VIII. 1568. da je prihod dike u Zagrebačkoj županiji 1566. u dva roka iznosio fl. 2233,50, a u Varaždinskoj fl. 1933,50. Zašto nije Komora obavijestila da je plaćena i taksa, vjerojatno zbog toga jer je dala izvještaj samo o plaćenju diki (AC III, 222).

U navedenoj bilješci obračuna komorskog računovođe iz 1566. jasno je izložen stav Ugarske komore o oslobođenju libertina od plaćanja dike i zatraženo je od ubirača tog poreza da nastoji kod bana neka se u obračunu nabrojani javni službenici natjeraju na plaćanje.⁹⁰ Zbog toga je 1567. kod popisa poreza u Varaždinskoj županiji uz dikatora i zamjenika bana I. Forchycha po želji i zajedničkom pristanku gospode i plemića te županije bio prisutan notar Gašpar Drwskoczy i prisežnik plemstva. Na kraju popisa u četiri županije ubilježena su 1142 dima, od toga je izuzeto plaćanje poreza 49 1/2 dima podžupana, četvorice plemićkih sudaca, zamjenika bana, viceprotonotara, županijskog notara, zamjenika plemićkih sudaca, zamjenika podžupana.

Godine 1569. Drwskowcz je podastro navedeni popis dike Benediktu Pethewu, podžupanu Varaždinske županije i županijskom sudu gospode i plemića održanom na blagdan blaženog Matije apostola. Nakon što su podžupan i plemići vidjeli popis dike potvrdio ga je B. Pethew svojim originalnim pečatom i vlastitim potpisom uz njega i bilježnik Drwskowcz. Tako je plemstvo Varaždinske županije dalo na znanje Ugarskoj komori da ne prihvaća njezinu odluku o ubiranju dike od uglednika koji su bili oslobođeni tog plaćanja.⁹¹ Međutim, treba naglasiti da je stav Komore o plaćanju dike od libertina počivao na čvrstoj odluci kralja Maksimilijana i njegova brata. Naime, u veljači 1566. kraljev brat Karlo koji u upravljanju državnim poslovima zamjenjuje Maksimilijana u vrijeme njegova boravka u državnom saboru u Augsburgu, nalaže Ugarskoj komori da se u Slavoniji i dobra podbana, podžupana, plemićkih sudaca, viceprotonotara, bilježnika mogu oporezovati.⁹²

Komora je 7. IX. 1566. javila slavonskim dikatorima da je vladar za oslobođenje uglednika u Slavoniji sa staležima Ugarske zaključio i naredio da nitko ne može sačuvati nikakvo oslobođenje, nego se sva oslobođenja odgađaju do sretnijih vremena.⁹³

Godine 1567. I. Pethrychewych, dikator u Zagrebačkoj županiji iznio je kako popis županije osim pustih i među braćom za kurije podijeljenih dimova ima 2318 porta odnosno fl. 2318, a taksa Gradeca i Križevaca po 500 fl.⁹⁴ ukupno s popisom dimova čini fl. 3318.

⁹⁰ AK, Popisi i obračuni, 198-200. Ukupni izdaci iznosili su fl. 2843 den 50.

⁹¹ AK, Popisi i obračuni, 200-205. Obračun županije nije sačuvan.

⁹² AC III, 130, 134, 135. Sličan nalog u srpnju iste godine ponavlja Maksimilijan o obavezi plaćanja dike podžupana i plemićkih sudaca i nalaže "Vt in retinendis de bonis vestris dictis priuata autoritate nullam exemptionem pretendere, sed instar aliorum vicecomitum et iudicum nobilibus in omnibus regni nostri Hungariae comitatibus officiis fungentium quorum nulli vlla exemptio obseruatur imposterum dicam semper administrare debeatis" (AC III, 144, 145).

⁹³ AC III, 148. Vj. Klaić piše da je Maksimilijan u Požunu 29. VII. 1567. na molbu hrvatsko-slavonskih poklisara izdao povelju "da prema starom običaju i zakonu sva posjedovanja slavonskoga banovca, protonotara, viceprotonotara, podžupana ostanu slobodna od plaćanja sviju poreza, a naročito ratne daće" (Klaić, Povjest Hrvata VI/1, 50). No politika koju sistematski provodi Komora prema libertinima osporavajući im oslobođenje od plaćanja dike oslanja se na navedene naloge nadvojvode Karla i Maksimilijana, te upućuje na sumnjivu Maksimilijanovu povelju iz 1567.

⁹⁴ Vladar je zagrebačkom Gradecu (u povelji: civitas Zagrabiensis) smanjio diku za 500 fl. a Križevcima 300 fl. (AK, Popisi i obračuni, 209).

	Obračun dikatora	Odorbenje Komore
Po nalogu Komore za banske plaće podžupanu za dva termina fl. 24; četvorici plemićkih sudaca fl. 32; notaru fl. 4.	fl. 2800	fl. 2800
po vladarevoj dozvoli od kaptolskih posjeda tvrđave Sisak za njezino utvrđivanje polovicu dike od 160 dimova izuzeto ⁹⁵	fl. 60	fl. 60
oslobođeni: župan, plemićki suci, protonotar, prema člancima kraljevine Slavonije potvrđenim od vladara	fl. 80	fl. 80
plaća dikatora za oba termina ubiranja	fl. 25	fl. 25
za troškove ubiranja i dolaska u Komoru iz dalekih mjesta Slavonije	fl. 140	fl. 140
ostalo kod dikatora u gotovu novcu koji treba doznačiti Komori	fl. 110	fl. 40
	fl. 103	fl. 173
	fl. 3318	fl. 3318

Koncem siječnja 1568. Ugarska komora nalaže banovima da joj otpreme ubrani novac, jer po kraljevoj zapovijedi dika i taksa gradova neće biti upotrijebljena za potrebe vojnika, jer su ranijih godina banovi Slavonije bili plaćeni ne iz dike već iz ratne blagajne vladareve aule.⁹⁶ Obračun iz 1567. pokazuje da nalog nije sproveden, a razlozi zbog kojih je promijenjen nisu poznati.

Za 1568. popis Zagrebačke županije obavio je protonotar Slavonije i dikator kraljevstva I. Petrychewych i podnio obračun o primljenom novcu. Popisano je 2318 dimova i taksa Zagreba i Križevaca ukupno 3318 fl. U lipnju 1568. Komora javlja banu Jurju Draškoviću da je voljna povisiti plaću dikatora. Moli ga prijedlog za novu plaću te pomoć dikatoru na njegovo traženje prilikom ubiranja⁹⁷. U kolovozu 1568. Maksimilijan je poslao magistra Franju de Gera da isplati bansku vojsku iz prihoda dike, takse, tridesetine i suknom. Vladar nalaže Komori da ubiračima dike i takse u Slavoniji u njegovo ime odrede neka sve novce iz dike isplate za vojnike i da isto prije uберu zaostatke.⁹⁸

Za plaću ljudi gospode banova	fl. 1800	podžupanima, plemićkim sucima,	
taksa gradova Zagreba i Križevaca	fl. 1000	bilježniku za dva roka ubiranja fl. 60;	
po nalogu vladara polovica dike za utvrdu Sisak iz istoimenog kaptolskog posjeda	fl. 80	plaća dikatora fl. 140; posebni izdaci za troškove zbog opasnosti od Tura-	
zamjeniku bana i drugim redovitim sucima kraljevstva oslobođenim po odredbama kraljevstva uz dozvolu vladara fl. 25;	fl. 25	ka, Vlaha, kuge koja je osobito harala u kotaru rijeke Kupe. Za zaštitu svoju i plemićkog suca morao je dikator u više mjesta dovesti pješake i konje, moli za posebne izdatke fl. 60; za troš-	
		kove dolaska u Požun fl. 50;	fl. 310 ⁹⁹

⁹⁵ U kolovozu 1567. Maksimilijan dariva Zagrebačkom kaptolu polovicu sisačkog poreza u svrhu utvrđenja Siska, a Komora nalaže slavonskom dikatoru da polovicu dike ubrane od posjeda spomenutog kastruma preda Zag. kaptolu (AC III, 155, 156).

⁹⁶ AC III, 193.

⁹⁷ U popisu dike je prvi put zabilježeno da su se prilikom popisa brojile cijele, polovice, četvrtine i šestine sesija (AK, Popisi i obračuni, 210-216); AC III, 214.

⁹⁸ AC III, 222.

⁹⁹ Izdaci iznose 3215 fl., a za razliku 108 fl. ništa nije zabilježeno (AK, Popisi i obračuni, 217).

Popis dimova g. 1568. u Varaždinskoj županiji obavio je Ivan Forchych, zamjenik bana i dikator s prisežnikom županije g. Drwskowcem i ubrao 1 fl. od dima. U četiri kotara ubilježena su 1142 dima, od tih je izuzeto 49 1/2 dima, pa je za obračun bilo fl. 1092 den. 50 i taksa Varaždina u iznosu 800 fl. ili ukupno fl. 1892 den. 50.

Za plaću dikatora fl. 140; podžupanu, zamjeniku podžupana, četvorici plemićkih sudaca i zamjenicima plemićkih sudaca i bilježnika fl. 60;	fl. 200
za plaćanje vojnika gospode banova	fl. 1600

Ukupni izdatak fl. 1800.

Razlika od fl. 92 den. 50 nije obračunana. Obračun je upisan na kraju županijskog popisa dike i nije kontroliran od službenika Komore¹⁰⁰.

Križevačka županija vjerojatno nije popisana 1567. i 1568. Naime, na svom zasjedanju održanom 26. IX. 1567. u Zagrebu staleži i redovi zatražili su od vladara da od plaćanja poreza oslobodi Prekokupske krajeve i ostatke Križevačke županije koji su nedavno teško stradali od Turaka. Ponavljajući taj zahtjev plemići skupljeni 22. II. 1568. na Hrvatsko-slavonskom saboru u Zagrebu ističu da se seljaci u brojnim mjestima Križevačke županije ne usuđuju spavati u svojim kućama, nego noću borave u utvrdi koju zorom napuštaju, a prekokupski su krajevi danju i noću izvrgnuti neprijateljskoj pljački.¹⁰¹

Obračun kraljevskog poreza ubranog 1569. u Zagrebačkoj županiji podnesen je Ugarskoj komori u Požunu 24. ožujka 1572.¹⁰² Od 2145 1/2 dima ili porta računajući fl. 1 den. 25 za dim iskazano je fl. 2681 den. 87 1/2.

Plaća podžupanu za dva termina fl. 24; trojici plemićkih sudaca fl. 24; bilježniku fl. 4; dikatoru za dva termina fl. 140; za troškove dikatora i ubirača prilikom obilaska i ubiranja upisuje ubirač fl. 40.	fl. 232
seoskim sucima zbog obračuna porta prema popisu ubirača od dike izuzeto 95 1/2 porte iznosi ¹⁰³	fl. 119 den. 37 1/2
Zagrebačkom kaptolu u Sisku izuzeto 55 porta ¹⁰⁴	fl. 68 den. 75
Komori dostavljeno 3. III. 1572. u novcu	fl. 313 den. 82 1/2
I. Zermaghu 14. III. 1572. savjetniku Komore kvijetancijom	fl. 100

¹⁰⁰ Među izuzetim dimovima bili su od dike oslobođeni zamjenik bana, tri zamjenika plemićkih sudaca, 4 plemićka suca, 4 zamjenika podžupana, 1 županijski bilježnik a plaćeni su bili i oko poslova ubiranja dike. Ovaj primjer očito pokazuje da Varaždinska županija ne prihvaća zahtjeve Komore, pa ni naloge vladara. Uglednici te županije brojniji su oko poslova ubiranja dike i u usporedbi s većom Zagrebačkom županijom. Oni su za svoj posao bili plaćeni i izuzeti od plaćanja dike za svoje posjede (AK, Popisi i obračuni, 218-221).

¹⁰¹ AC III, 168, 195.

¹⁰² Dikator je bio L. Imprych, a ubirač M. Wrnczy, ali nije poznato tko je podnio obračun (AK, Popisi i obračuni, 222).

¹⁰³ Tako su već 1568. prilikom popisa dimova u Zagrebačkoj županiji zbrajana selišta ili porte ne samo cijela i polovice već su se zbrajale četvrtine i šestine da bi se iskazao što točniji broj dimova, a 1569. zbrajane su četvrtine i devetine.

¹⁰⁴ Oprošteno je plaćanje poreza od 95 1/2 porte (AK, Popisi i obračuni, 222). U rujnu 1569. Komora je dala pozitivno mišljenje o oprostima polovice dike iz posjeda kastruma Sisak s obrazloženjem da je to tvrđava zbog koje i granice Štajerske i Koruške mogu biti sigurne od turskih upada, a može se braniti i ostali dio Slavonije. U listopadu iste godine Komora javlja slavonskom dikatoru da je vladar iznimno oprostio Zagrebačkom kaptolu polovicu dike na posjedima kastruma Sisak (AC III, 264, 266).

Istog dana u kvijetancijama Jurju Draskowychu, biskupu i banu fl. 1784 den. 80
dimovi na posjedima koje dikator upisuje da su oslobođeni plaćanja dike fl. 63 den. 12 1/2
(libertini)
Primitak i izdatak su sukladni¹⁰⁵.

Ubirač M. Wrnczy podnio je 24. III. 1572. obračun Ugarskoj komori u Požunu za diku popisano 1569. g. u Križevačkoj županiji 287 1/2 porte računajući 1 fl. 25 den. za oba roka, ukupno fl. 359 den. 37 1/2.

Plaća podžupana fl. 24; dvojici plem. sudaca fl. 16; za izdatke ubirača fl. 25, za pratnju fl. 10	fl. 75
seoskim sucima smanjena dika za 15 porta dostavljeno Komori 3. III. 1572.	fl. 18 den. 75
upisani neubrani zaostaci na raznim posjedima	fl. 165
ostalo na posjedima onih koje ubirač upisuje kao slobodne	fl. 28 den. 75 ¹⁰⁶
uplaćena razlika 1574. u kvijetancijama	fl. 9 den. 37 1/2
	<u>fl. 62 den. 50</u>
	fl. 359.37 1/2

Primitak i izdatak su sukladni

Dikator M. Wrnczy podnio je 24. III. 1572. obračun Ugarskoj komori u Požunu za diku 1569. g. u Varaždinskoj županiji od 1221 porte u dva roka u iznosu od fl. 1526 den. 25.

Plaća podžupana fl. 24, četvorici plemićkih sudaca fl. 32; bilježniku fl. 4; dikatoru i ubiraču fl. 140; za troškove ubirača fl. 25	fl. 225
seoskim sucima oproštena dika za 50 1/2 porte	fl. 63 den. 12 1/2
Komori u gotovini i raznim kvijetancijama 3. III. 1572.	fl. 415
14. III. u dvije kvijetancije biskupu J. Draskowythu	fl. 600
ostatak kod nasljednika i udovice dikatora I. Drenoczyja	fl. 57 den. 50
Ostalo na posjedima onih koje ubirač piše kao slobodne (libertini)	<u>fl. 165 den 62 1/2</u>
	fl. 1526 den. 25

Primitak i izdatak su sukladni¹⁰⁷.

U siječnju 1570. Ugarska komora predložila je banovima Jurju Draškoviću, Franji Slunjskom za dikatore G. Myntzenthya, I. Petry-Petricheytza ili I. Forchytha. Osobito je istakla Forchytha koji je dobro bez zaostataka¹⁰⁸ opravdao svoje ranije obračune. Dikator i ubirač M. Wrnczy podnio je 24. III. 1572. Ugarskoj komori obračun o kraljevskom porezu ubranom u dva roka u Zagrebačkoj županiji. Popisano je 2145 1/2 dima po 1 fl. 25 den. za dim, ukupno fl. 2681 den 87 1/2.

¹⁰⁵ Takav se upis prvi put pojavljuje na obračunu (AK, Popisi i obračuni, na i. mj.).

¹⁰⁶ Prekrižen upisani iznos ubirača fl. 91 den. 25 i unesen novi u iznosu fl. 28,75. Iznos od fl. 62,50 namiren 12. III. 1574. u kvijetancijama R. Grisaneru, služitelju Andrije Schnaterla, ratnog blagajnika (AK, Popisi i obračuni, 224 i bilj. 1).

¹⁰⁷ AK, Popisi i obračuni, 25.

¹⁰⁸ AC III, 241.

	Obračun dikatora	Odobrenje Komore
Plaće podžupana fl. 24; trojice plemićkih sudaca 24 fl.; viceprotonotara fl. 4; dikatora i ubirača fl. 140	fl. 192	fl. 192
grofu F. Slunjskom za isplatu vojnika za desetinu Letenya Zagrebačkom kaptolu po nalogu savjetnika Komore I. Zermegyja	fl. 313 den. 55	fl. 313, 55
za troškove dikatora	fl. 38	fl. 38
banu i biskupu Draškoviću i banu F. Slunjskom za vojnike koji ratuju na granicama	fl. 57 den. 50	fl. 40
seoskim sucima oslobođenim dike od 95 1/2 porte	fl. 800	fl. 800
neubrani dimovi na posjedima razne gospode i plemića ¹⁰⁹ (za račun ovih uplaćeno 20. III. 1577. 200 fl. - upisano drugom rukom)	fl. 119 den. 37 1/2	fl. 119,37 1/2
ostalo na posjedima gospode za koju ubirač kaže da su oslobođeni	fl. 756 den. 37 1/2	fl. 756,37 1/2
	<u>fl. 63 den. 12 1/2</u>	<u>fl. 63,12 1/2</u>
Ukupno izdaci	fl. 1809 den. 92 1/2	fl. 1822,42 1/2
Ostalo kod ubirača	fl. 874 den. 95	fl. 859,45

Komori je 3. III. 1572. dostavljeno fl. 859 den. 45 prije nego što je obračun bio primljen.¹¹⁰

Za 1570. u Križevačkoj županiji obračun o diki podnio je Ugarskoj komori 24. I. 1572. ubirač M. Wrnoczy. U županiji je popisano 287 1/2 porte po fl. 1 den. 25 po dimu ili ukupno fl. 359 den. 37 1/2.

Plaće podžupana za jedan rok fl. 12, dvojice plemićkih sudaca fl. 25;	
troškovi ubiranja fl. 10	fl. 55
seoskim sucima smanjena dika za 15 porta	fl. 18 den. 75
neubrana dika	fl. 91 den. 25
ostalo na posjedima za koje ubirač piše da su slobodni	fl. 9 den. 37 1/2
	<u>Ukupni izdaci fl. 174 den. 37 1/2</u>
	Ostalo kod dikatora ¹¹¹ fl. 185

U Varaždinskoj županiji 1570. diku je ubrao pokojni dikator S. Drenoczy, a obračun je podnio Mihajlo Wrnoczy. U županiji je popisao 1221 dim po fl. 1 den. 25. Od ukupnog broja dimova odbio je 132 1/2 dima libertina te onih koji su bili izuzeti od

¹⁰⁹ AK, Popisi i obračuni, 240.

¹¹⁰ U obračunu dikatora M. Wrnoczyja iz 1570. u Zagrebačkoj županiji Komora nije priznala 57,50 fl. za troškove ubiranja, već samo 40 fl. Prekrižen je iznos njegova duga od fl. 874,95 fl. i kao dug upisano fl. 859,45. Međutim ukupni izdaci dikatora nisu bili 1809,92 1/2 fl. već 2339,92% fl., dug je iznosio 341,95 fl., a ne 874,95 fl. Zbroj službenika Komore bio je 2322,42 1/2 fl. No on je kao zbroj upisao 1822,42 1/2 fl., a kao dikatorov dug 859,45 fl. koji je pogrešno smanjio za 15,50 fl. umjesto za 17,50 fl. Ukupni zbroj obračuna službenika Komore iznosio je fl. 2681 den. 87 1/2, to jest odgovarao je ubranom iznosu dika u toj županiji (AK, Popisi i obračuni, 239, 240). Ovaj obračun pokazuje kako se lažnim ispravljanjem dikatorova obračuna htjelo od njega više novca od stvarno ubrane svote.

¹¹¹ Wrnoczy je sastavio još jedan obračun u Križevačkoj županiji 1570. g. Broj od 287 1/2 dima smanjen je za 7 1/2 dima libertina i za 15 dimova opustošenih od neprijatelja ukupno za 22 1/2 dima, a u obračunu je iskazao 265 dima ili fl. 331 den. 25. Zapisao je kako je s velikim naporom zbog svakodnevnih nasrtaja Turaka i Vlaha izmamio i primio 240 fl.

plaćanja dike od Komore zbog gladi ili straha od neprijatelja ili su na bilo koji način bili opustošeni. Odbio je i 50 1/2 dima seoskih sudaca oslobođenih dike, a Komori iskazao iznos od 1038 dimova ili 1297,50 fl.¹¹²

Pokojni Drenoczy uzeo za plaću	fl. 140	biskup i ban uzeo	fl. 600
podžupanu za dva roka 24 fl.;		Ukupno:	fl. 800
četvorici plemićkih sudaca svakomu		Ostalo kod nasljednika i	
po 8 fl.; bilježniku županije 4 fl.	fl. 60	udovice	fl. 57 den. 50
		platiti Komori u gotovu	
		novcu	fl. 440 ¹¹³
		Ukupno:	fl. 1297 den. 50

Za kretanje dimova - poreznih jedinica u Slavoniji u županijama Zagrebačkoj, Križevačkoj i Varaždinskoj do 1570. raspoložemo samo s 4 popisa dike. Godine 1533. popisao je 3621 dim, jer su u građanskom ratu jedni pristajali uz Zapolju, a drugi uz Ferdinanda. Tek 1543. u drugom popisu ubilježeno je 10645 dimova što je u razdoblju koje se obrađuje najveći broj poreznih jedinica. Ako tu godinu označimo sa 100, onda je 1533. popisano samo 34,02%, 1553. g. popisano je 4648 dimova ili 43,66%, 1569.¹¹⁴ 3725 dimova ili 34,99%, a 1570. 3653,50 dimova ili 34,32%. U svom izvještaju nadvojvodi Karlu, početkom rujna 1570. Komora ističe da je primljen izvještaj o novoj konume-

Izdaci: plaća ubirača fl. 70; podžupan za dva roka fl. 24;	
dvojici plemićkih sudaca fl. 16; za pratnju prilikom	
ubiranja fl. 29	fl. 139
neubrani dimovi	fl. 91 den. 25
platiti Komori	fl. 101.

Ovaj obračun nije prihvaćen iako je bio predočen Komori jer je ukupni broj dimova iz popisa dike kao i u ranijem obračunu smanjen za dimove libertina i seoskih sudaca, a sve to u obračunu nije bilo iskazano među izdacima. Prihvaćen obračun nalazi se u Mađarskom državnom arhivu, serija Conscriptioes portarum, Fasc. 5 br. 22 a drugi obračun u istom arhivu u seriji Városi es kamerai iratok, Fol. Lat. 1072. Već prilikom istraživanja u tom arhivu uočio sam da je Wrnoczy predao obračun koji je ostao od pokojnog dikatora Drenoczyja koji nije primljen u kojem je postupio prema zahtjevima Komore. U obračunu iskazani iznosi povećali su njegov dug. Plaća ubirača iskazana je s 25 fl., a u neprimljenom 70 fl., za troškove prilikom ubiranja iskazano je 10 fl. prema 29 fl. i konačno dug koji je Komora uspješno utjerala od ubirača iznosio je 185 fl., a u obračunu koji nije primljen fl. 91 den. 25. (AK, Popisi i obračuni, 240, 241).

¹¹² AK, Popisi i obračuni, 242. Međutim M. Wrnoczy je pod god. 1571. za 1570. ponovno podnio obračun, jer se dika 1571. g. nije ubirala. Od 1220 1/2 dima odbio je kao i u ranijim obračunima 183 porte, pa je obračun podnio za fl. 1297,50, i to 248 fl. troškova organizacije ubiranja neubranih fl. 193 1/2, doznaka Komori 856 fl., ukupno fl. 1297,50. Usporedbom izvještaja uočavamo očite razlike. U prvom izvještaju ban i biskup podigao je iznos od 600 fl., kod udovice i nasljednika pokojnog dikatora ostalo je 57,50 fl., a Komori je trebalo platiti 440 fl. U drugom izvještaju isti substitutus exactor uračunava plaću za dva roka 140 fl., za troškove ubiranja 48 fl., za neubrane 193, 50 fl., te iznos Komori 856 fl. (AK, Popisi i obračuni, Pregled obračunavanja kraljevskog poreza u Zagrebačkoj županiji s podatkom da 1571. nije bilo dike, str. 326; AK, Popisi i obračuni, 243). Iz pregleda uplaćivanja kraljevskog poreza u Varaždinskoj županiji od 1564. do 1588. g. znamo da je u posjedima za koje ubirač piše da su libertini i opustošeni dug fl. 165,62 1/2 od 132 porte po 1 fl. 25 den. od porte i da je dug za neubrane na različitim posjedima fl. 43,50 (AK, Popisi i obračuni, Pregled isplaćivanja za 1570. g., 353).

¹¹³ AK, Popisi i obračuni, 242.

¹¹⁴ Za navedenu godinu popisi dike u Slavoniji nisu sačuvani a broj dimova ili porta naveden je iz Obračuna kraljevskog poreza ubranog u Zagrebačkoj, Križevačkoj i Varaždinskoj županiji (AK, Popisi i obračuni, 222-225).

raciji nekorektno sastavljen. Uspoređujući ranije popise s postojećim otkrili su kako su dikatori izostavili mnoga trgovišta i sela u posjedima Sisak Zagrebačkog kaptola a dimove su popisali ne po selima i posjedima "sed saltem per districtus regestis suis ...". Nadvojvoda Karlo 10. rujna obavještava o takvom postupku banove J. Draškovića i F. Frankapana Slunjskog i nalaže im da natjeraju dikatore neka valjano utjeraju diku.¹¹⁵ Naputak o nekorektno popisanoj diki Komora je dala svojim komesarima koji su išli na Hrvatsko-slavonski sabor.

Novac ubran od dike, najvećim dijelom namijenjen vojsci i banovima, iskazan je u obračunima kojima su se namirivale i ostale obaveze. Izdaci su bili, kao što je istaknuto, nadzirani od Komore, smanjivani po odluci njezinih predstavnika i isplaćivani prema uputama koje su dikatorima ili ubiračima dike pismeno ili usmeno priopćavane.

God. 1546. iz obračuna Zagrebačke županije banu Nikoli Zrinskom isplaćeno je fl. 3074 den. 75 ili 82,18% sakupljene dike u toj županiji. God. 1553. od 2333 fl. ukupnih izdataka banu je isplaćeno 1327 fl. ili 56,88% a 1555. iz obračuna drugog dijela kraljevskog poreza u Slavoniji iz Zagrebačke i Varaždinske županije banu je isplaćeno 2323,60 fl. ili 60,02% od ukupno ubranog iznosa dike. God. 1566. iz Varaždinske i Zagrebačke županije Komori je dostavljeno 2686 1/2 fl. ubrane dike. Sljedeće godine za banku plaću iz Zagrebačke županije namireno je 2800 fl. ili 84,39% od ubranih 3318 fl. Banovima je 1568. iz prihoda dike od 5210,50 fl. u Zagrebačkoj i Varaždinskoj županiji plaćeno 4400 fl. 84,44%. Prema sačuvanim obračunima od 1553. do 1570. bio je to najveći iznos ubrane dike isplaćen u tu svrhu. God. 1570. ubrano je 4567,50 fl. dike, a banovima i Komori isplaćeno je 3378,62 1/2 fl. ili 73,97%.¹¹⁶ Međutim te isplate nisu pokrivale troškove održavanja bankog banderija.¹¹⁷ F. Šišić je pisao kako su vladar i Ugarska komora nastojali naplatiti diku u krajevima preko Kupe i u preostacima Križevačke županije kao i od banovca, protonotara, plemićkih sudaca, te od Zagrebačkog kaptola koji je od 1544. novac oslobođen plaćanja dike vladaru, upotrebljavao za gradnju nove tvrđave Sisak. Hrvatsko-slavonski sabor odbio je i takve Maksimilijanove prijedloge pozivajući se na stare privilegije, a svoje zaključke uputio je vladaru u Beč s molbom da ih potvrdi. Komora je savjetovala kralju da ih ne potvrdi, da ih promijeni prema njihovu prijedlogu i pošalje u Zagreb. Potajnim djelovanjem Komore napetost između kralja i staleža potrajala je više godina.¹¹⁸ Međutim podaci iz popisa i obračuna dike dokazuju da u tom razdoblju plemstvo nije prihvaćalo nove promjene.¹¹⁹

¹¹⁵ AC III, 298-300, 302, 309.

¹¹⁶ U svim promjenama riječ je o Slavoniji i onda kada je zbog pustošenja Turaka izostavljena Križevačka županija (AK, Popisi i obračuni, 162-164, 174-175, 198-199, 217, 221, 222-223, 239-242).

¹¹⁷ Kada se Ferdinand Habsburški borio da učvrsti svoju vlast u Slavoniji i zadovolji pristaše, on je s banovima utvrđivao drugačiju novčanu pomoć. Još 4. XII. 1537. vladar je ugovorio s banom Tomom Nadaždijem da će za kraljevsku službu držati četu od 200 konjanika, za svakoga 20 fl. i 2 fl. za konja, na odijelo i bankski stol 2000 fl., za uhode 500 fl., ukupno 6900 fl., jednako je dogovorio i ban Petar Keglević. N. Zrinski Sigetski utanačio je 1542. s Ferdinandom prije nego što je imenovan banom da će vladar uzdržavati banderij od 1000 vojnika, godišnje plaćati 20000 fl. a za uzdržavanje njegova stola, nagrađivanje uhoda i putovanja 4000 fl. (Vj. Klaić, Povjest Hrvata VI/1, 38, 39).

¹¹⁸ Šišić, Pregled povijesti, 279.

¹¹⁹ U sačuvanim ispravama Zagrebačke županije iz 1566., 1568., popis je obavljen samo u 3 kotara, prekoupki krajevi nisu obuhvaćeni, a u Križevačkoj županiji nakon 1566. raspoložemo samo popisom iz 1570. god., obuhvaćena su dva kotara (AK, Popisi i obračuni, str. XXVIII, XXIX).

Pokušaj Komore da se javni službenici prisile platiti diku naišao je na snažan otpor osobito u Varaždinskoj županiji. Oni su u toj županiji 1567. bili oslobođeni plaćanja dike. Notar i prisežnik prisutni popisivanju dike uz dikatora upoznali su 1569. s navedenim popisom podžupana i plemstvo županije, a popis su svojim pečatima potvrdili podžupan i notar. I u popisima ostalih županija javnim službenicima dika nije naplaćena.¹²⁰

U popisima dike i u njihovim obračunima libertini nisu imali velikih posjeda, pa su i iznosi oslobođeni od dike bili maleni. God. 1566. libertini u Zagrebačkoj županiji nisu platili 21,50 fl. dike ili 0,76% od 2833,50 fl. ukupnih izdataka¹²¹, troškovi ubiranja iznosili su 236,50 fl. ili 8,35%. God. 1567. u istoj županiji libertini nisu platili 25 fl. ili 0,75% od 3318 fl. ukupnog iznosa, a troškovi ubiranja iznosili su 240 fl. ili 7,23%. Kod dikatora je ostalo 173 fl. ili 5,21%. I sljedeće godine u istoj županiji libertini nisu platili 25 fl. dike ili 0,78% od 3215 fl. izdataka, troškovi ubiranja iznosili su 310 fl. ili 9,64%. U Varaždinskoj županiji u kojoj je 1569. otpor protiv zahtjeva Komore bio najjači od libertina nije ubrano 165,62 fl. ili 10,85% od 1526,25 fl. izdataka, a seoski suci oslobođeni su dike u iznosu od 288,12 fl. ili 18,88% izdataka. God. 1570. od libertina u Zagrebačkoj županiji nije ubrano 63,12 1/2 fl. ili 2,35%, troškovi ubiranja zajedno s portama seoskih sudaca oslobođenih dike iznosili su 371,37 fl. ili 13,85% od 2681,87 1/2 ukupnih izdataka. Iste godine u Križevačkoj županiji libertini nisu platili 9,37 1/2 fl. ili 2,61% od skromnih izdataka u iznosu 359,37 1/2 fl., kod dikatora je ostalo 185 fl. ili 51,48%, a troškovi ubiranja iznosili su 73,75 fl. ili 20,52%. U Varaždinskoj županiji na troškove ubiranja utrošeno je 200 fl. ili 15,41%, dug Komori iznosio je 440 fl. ili 31,91% od 1297,50 fl. izdataka, a libertini nisi iskazani u izdacima već su od broja dimova u županiji odbijeni njihovi dimovi, opustošeni dimovi i dimovi seoskih sudaca.¹²² Libertini oslobođeni plaćanja dike na svojim posjedima sudjelovali su kao i oni iz drugih županija u popisivanju i ubiranju dike, što se vidi i iz obračuna izdataka iskazanih u ovoj raspravi.

Još 1588. u Pregledu uplaćivanja kraljevskog poreza u Varaždinskoj županiji ubilježeno je da nasljednici dikatora Druskoczyja duguju g. 1569. 57,50 fl. a da od libertina nije ubrano 165,62 1/2 fl. U Pregledu poreznih zaostataka u Zagrebačkoj županiji iz 1588. g. za tu županiju u 1566. iskazan je dug dikatora I. Myndzentyja fl. 407, neubrani iznosi frataru iz Lepoglave i grofa Frankopana Slunjskog 43 fl., te neubrani porez na posjedima različite gospode 21,50 fl. Međutim iz obračuna u toj godini (1566.) vidi se da su od dike izuzeti kaptolski posjedi i 43 dima ili fl. frataru i grofa Frankopana Slunjskog. Prema Pregledu poreznih zaostataka u istoj županiji oni 1569. iznose 63,12

¹²⁰ O postupku Komore koja nastoji provesti svoje zahtjeve da svi moraju plaćati diku govore i ovi primjeri: još 1588. u Pregledu uplaćivanja kraljevskog poreza u Varaždinskoj županiji od 1564. do 1588. iskazuje se u 1569. i 1570. kao neubran iznos dike onih koje u svojim obračunima ubirač ili dikator upisuje kao libertine. Iste godine u Pregledu poreznih zaostataka u Zagrebačkoj županiji od 1564. do 1588. iskazani su u 1569. i 1570. kao neubrani iznosi dike onih koje u svojim obračunima dikator upisuje kao libertine (AK, Popisi i obračuni, 353, 354).

¹²¹ Bilo je 12 libertina koji su poimence upisani u obračun (AK, Popisi i obračuni, 200).

¹²² Te godine u županiji odbijena su 183 dima od 1221 popisano od kojih je trebalo ubrati 125 fl. pa je u obračunu iskazan izdatak od 1297,50 fl. Međutim kada je isti ubirač u Križevačkoj županiji odbio od broja popisanih dimova, a nije iskazao u obračunu izdataka, obračun nije bio primljen (AK, Popisi i obračuni, 241).

1/2 fl., a to su libertini iskazani u obračunu iz te godine. U 1570. prema Pregledu dug za neubrane dimove iznosi 56,37 1/2 fl. od 756,37 1/2 fl. koliko je bilo ubilježeno u obračunu, a prema Pregledu za libertine 63,12 1/2 fl. Dakle Ugarska komora utjerivala je i smanjila neke dugove, ali pokušaj prisilnog plaćanja dike libertina staleži i plemstvo u županijama nisu prihvatili.¹²³ Nije bio uvažen ni zahtjev Komore da Zagrebački kaptol plaća diku od svojih posjeda.¹²⁴

Staleži su bili nepopustljivi a još veći otpor pružalo je plemstvo na županijskim skupštinama ne samo novčanim davanjima nego i kmetskoj tlaci za održavanje tvrđava na granici prema Turcima, doprinosima u hrani i vojnim obavezama.

Na početku 70-ih godina XVI. st. staleži nisu prihvaćali ni vladareve naredbe o popisivanju dimova ili porta. U rujnu 1570. nadvojvoda Karlo piše J. Draškoviću i F. Slunjskom da su od njih imenovani dikatori popisivali ne po selima nego sumarno po distriktima i zbog toga je kod popisa nastao veliki manjak koji je napose dolazio do izražaja i u smanjenom ubiranju dike. Već spomenuti komesari koje je poslala Komora trebali su pružiti pomoć u popisivanju i razrezu dike a njihov izvještaj poslan je nadvojvodi Karlu.

Komora se tuži u veljači 1571. vladaru da dikatori nemarno obavljaju svoju dužnost jer provjeravaju samo kod službenika tvrđava koliko pripadajući im posjedi imaju seljaka, a prilikom popisivanja ne pregledavaju trgovišta i sela. Maksimilijan piše u ožujku banovima da u ponovnom pregledu podban i plemićki suci nisu htjeli pružiti pomoć njegovim komesarima izjavivši da diku neće popisivati po portama nego po distriktima. Zbog toga vladar nalaže da komesari pregledaju i popišu sva sela a da im pri tom poslu pomognu plemićki suci i podban. U travnju sabor moli vladara da ih ne dopusti opteretiti novim pregledom, jer su dikatori koje je Komora poslala sastavili popis uz pomoć prisežnika i plemićkih sudaca. U svibnju se Komora tuži na staleže zbog prijevare i smanjivanja poreznih jedinica a k tome slaže i lažne zakletve seoskih sudaca. Vijećnici Komore obavještavaju vladara da je na prošlom saboru u Požunu zaključeno da se u kraljevstvu obavi novi popis porta, a dikatorima imenovanim od banova to nije bilo dopušteno uraditi u Slavoniji.¹²⁵

Međutim u međusobnim obračunima feudalaca koji nisu prestajali ni nakon završetka građanskog rata, najviše su stradali seljaci i njihove obitelji. Čitava Hrvatska bila je osiromašena ne samo ratnim pustošenjem Turaka nego i nemilosrdnom pljačkom seljaka od onih koji su ih trebali braniti. Na svom zasjedanju 1569. u Zagrebu staleži se tuže vladaru da grabeži njegovih konjanika najamnika smještenih u pograničnim gradovima Hrvatske i Slavonije ne prestaju, te zahtijevaju da naloži banovima i vrhovnim kapetanima tih krajina V. Halleku i H. Auspergeru neka se prema zaključcima Požunskog sabora iz 1566. opljačkani namire iz vojničkih plaća. Osim svih nevolja seljake pogađa glad, kuga, poplave, pa se sve to odražava na poreznu snagu Slavonije.¹²⁶ Zbog toga se naglo smanjuje i broj poreznih jedinica koje su porema popisu iz 1543. iznosile 10645 dimova, a 1570. iskazano je samo 3653,50 dimova ili 34,32% od broja dimova u 1543. godini.

¹²³ Pregled uplaćivanja kraljevskog poreza iz Varaždinske županije od 1564. do 1588., 353. Pregled poreznih zaostataka u Zagrebačkoj županiji od 1564. do 1588. god., 354.

¹²⁴ Zagrebački kaptol bio je 1566., 1568., 1569. i 1570. kao i ranije oslobođen od plaćanja dike (AK, Popisi i obračuni, 199, 217, 222, 240).

¹²⁵ AC III, 300, 304, 305, 315, 320, 326.

¹²⁶ AC III, 247; MH II, 470.

* * *

Nakon god. 1500. društva na hrvatskom prostoru, prije svega kontinentalnom, staleški oblikovana ulaze u doba krize i razgradnje¹²⁷, a ova rasprava O popisima i obračunima ratnog poreza (dike) 1533-1570. kao segment gospodarske povijesti jedan je od priloga takvom zaključku.

Zusammenfassung

ERFASSUNG UND ABRECHNUNG DER KRIEGSSTEUER ZUR ZEIT DER HABSBURGER 1533-1570 – EIN BEITRAG ZUR WIRTSCHAFTSGESCHICHTE SLAWONIENS

Ivan Kampuš

Der Autor spricht über die Bedingungen in Slawonien zwischen 1533 und 1570, er beschreibt den bürgerlichen Kampf von Ivan Zapolja gegen Ferdinand von Habsburg, die Eroberungen der Türken und Vlachen, das gewaltsame Vorgehen des fremden Militärs, das Slawonien plünderte, anstatt es zu verteidigen. Am meisten hatten die leibeigenen Bauern zu leiden, die Hunger litten, von der Pest betroffen waren, und im Kampf ums tägliche Überleben oft ihr eigenes Heim aufgeben mußten. Unter solchen Bedingungen sind die Quellen über die Erfassung und Erhebung der Kriegssteuer, die auch als "dika" bezeichnet wurde zu verstehen, ja auch der Steuererleichterungen, die der Autor durch den erwähnten Zeitraum hindurch verfolgte.

Das Parlament hatte diese Steuern genehmigt, und diese wurden in der Zagreber, Varaždiner Gespanschaft und in der Gespanschaft von Križevci eingenommen, während die Gebiete jenseits der Kupa und der Rest der Gespanschaft von Križevci waren keineswegs von Steuerleistungen befreit waren. König Maximilian, der Nachfolger Ferdinands von Habsburg forderte, daß auch dort die Dika-Kriegssteuer eingehoben werde.

Die Einrichtung des Herrschers, die Ungarischen Kammern, kontrollierten die Arbeit der Dika-Eintreiber, standen unter dem Befehl des Herrschers, informierten ihn über die Einkünfte und forderten bei Eintreibung der Dika die Hilfe der Bane an.

Der Autor beschreibt ausführlich die Schwächen der Arbeit jener Einzelpersonen, die die Dika unordentlich erhoben und eintraben, da es der Adel häufig vermied, die geforderten Steuern zu zahlen.

Aus den erhaltenen Abrechnungen für die Dika-Steuer ersehen wir die Einnahmen und Ausgaben für manche Jahre und die Kosten der Organisation dieses Eintreibens. Der meiste Teil des so erhaltenen Geldes ging an die Bane und das Militär, aber die so eingetribenen Beträge reichten nicht aus für eine erfolgreiche Verteidigung gegen die Türken.

Die beschriebenen Umstände in Slawonien bedingten eine Verringerung der Steuereinheiten für die Kriegssteuer. Nach der Liste für das Jahr 1543 gab es in Slawonien (Gespanschaft Zagreb, Varaždin, Križevci) 10 645 Heime (Rauchfänge-Feuerstellen) und 1570 waren in den entsprechenden Listen 3563 1/2 Heime (Rauchfänge-Feuerstellen), bzw. 34,32% der Anzahl von Heimen aus dem Jahr 1543 zu sehen.

¹²⁷ T. Raukar, Hrvatska na europskom prostoru, edicija Hrvatska i Europa, Kultura, znanost i umjetnost, sv. II (u tisku).

J U B I L A R N I
H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

posvećen je

prof. dr. Jaroslavu ŠIDAKU,

*njegovu osnivaču i glavnom uredniku
(1948 – 1985)*

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS

Ivan KAMPUŠ

Ivica PRLENDER

Tomislav RAUKAR

Petar STRČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Ivana Lučića 3

Cijena ovog broja iznosi 200 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Mišljenjem Ministarstva kulture Republike Hrvatske br. 532-03-1/7-94-01 i 5320317-96-01
od 18. XI. 1994. i 1. III. 1996. časopis je oslobođen plaćanja poreza na promet.

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Garićgradska 6 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, prosinac 1997.